

gea

quadern de la terra

número 15 - 2004

preu: 3 euros

Patrimoni intangible, la conservació de la memòria

"SA
NOS
TRA"

CAIXA DE BALEARS

Fundació
SA NOSTRA

Editorial

L'altra història

3

Caputxines, patrimoni viuEntrevista a Aina Pasqual i Jaume Llabrés,
*per Sebastià Verd***Informe**Patrimoni intangible,
la conservació de la memòria*Per Sebastià Verd*

4

Cada vell se'n du a la tomba coneixements irrecuperablesEntrevista a Cosme Aguiló, *per Gina Garcías Sansaloni***Document**

Una llei imprescindible

Les claus de la identitat

Entrevista a Andreu Ramis, *per Sebastià Verd*

8

Notícies del món

35

Patrimoni etnològic

Cultura popular, sentit d'autoestima

Entrevista a Antoni Torrens, *per Juanjo Sánchez*

14

Les Illes

36

La història en primera persona

Entrevista a Lina Sansano, *per Magdalena Cortès*

Les plantes de Menorca i el saber popular

*Per Constanza Forteza***Agenda**

37

Les opinions expressades a aquesta publicació són responsabilitat exclusiva dels seus autors i no compten necessàriament amb el suport de la Fundació "SA NOSTRA", Caixa de Balears.

Molts dels costums rurals s'han perdut al llarg de les darreres dècades a mesura que la ruralia ha deixat de ser rendible econòmicament. No obstant això, el món rural és a les arrels de la societat turística en la qual ens hem transformat. La memòria ens ho recorda constantment. Fins i tot en testimonis, com el d'aquesta fotografia, que encara són vius. Són dones d'Ariany que fan una de les feines més clàssiques de foravila: enfilar tomàtiques, tomàtiques de ramallet. Un producte cada cop més preuat, que ja es conrea mitjançant tècniques modernes, però que, en el seu tram final, encara respon als costums ancestrals.

L'altra història

Quan el 2002 el Parlament aprovà la Llei de cultura popular i tradicional de les Illes Balears quedà clar que el seu objectiu era protegir totes aquelles mostres culturals que sovint són considerades d'inferior categoria i que, no obstant això, formen part de la memòria col·lectiva, és a dir, dels fonaments de la nostra identitat com a poble. De fet, segons consta a la declaració de motius de l'articulat, es defineix la cultura popular i tradicional com el conjunt de manifestacions de la memòria i de la vida col·lectiva dels pobles de les Illes Balears, tant les que encara es mantenen vigents com les que han desaparegut a causa dels canvis històrics i socials; manifestacions culturals, materials o immaterials, com són la música i els instruments, els balls, la indumentària, les festes, els costums, les tècniques i els oficis, la gastronomia i els jocs, les danses rituals o religioses, les representacions, les creacions literàries i totes aquelles altres activitats que tenen caràcter tradicional. Va significar un pas decisiu per a la recuperació de la identitat.

En aquest sentit, la llei no feia sinó seguir una iniciativa de la UNESCO, en reconèixer -a través de les declaracions de Patrimoni de la Humanitat- la importància del patrimoni que hom qualifica d'intangible, és a dir, els béns immaterials o aquells el valor dels quals és fora del mercat. Hom diria que la defensa d'aquest patrimoni té molt a veure amb la defensa que l'ecologisme fa de l'entorn natural, dels hàbitats, en considerar els costums i les tradicions com una part de l'hàbitat humà en el qual s'ha desenvolupat una societat. Una defensa imprescindible per encarar el futur amb cohesió social. Una cohesió que en el cas de les Balears quedà seriosament malmenada per mor del *boom* turístic dels anys seixanta que, endemés, incidí sobre les polítiques franquistes

dirigides a anular les tradicions i les llengües dels pobles no castellanoparlants de l'Estat espanyol. Per això, la defensa de la cultura popular esdevé una eina imprescindible, tal com reconeix la llei. Però una norma jurídica no és suficient, sinó que cal impulsar-la, fer-la útil a la societat. I, en aquest sentit, convé destacar que la llei estableix que les administracions públiques hauran de fomentar la valoració social de la cultura popular i tradicional; la seva recuperació i la protecció, tot inventariant els béns i fomentant totes les manifestacions i les creacions que s'hi relacionen a totes les Illes; la difusió en tots els àmbits i el suport a les iniciatives de dinamització sociocultural i associatives relacionades amb aquesta matèria.

El Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional, òrgan consultiu de les administracions públiques de les Illes Balears en aquestes matèries, hi té un paper destacat. Si més no, per recordar al Govern i als consells insulars la importància cabdal que té recuperar i mantenir la memòria, a través de les seves múltiples manifestacions. Festes populars, costums i oficis tradicionals, rondalles i cançons... són, juntament amb la llengua, a la base de la nostra identitat. Cal, doncs, protegir-les, com es fa amb els hàbitats naturals. En definitiva, es tracta de l'hàbitat dels humans i, en concret, d'una espècie d'humans que ha desenvolupat una cultura concreta i que és la nostra. En els darrers trenta anys s'han donat passos importants, però encara en falten moltes. La història, l'altra història -la que durant tants d'anys ens volgueren amagar- encara és una desconeguda per a gran part de la població. És per això que, des de *Gea*, volem ajudar a redescobrir-la.

gea
quadern de la terra

núm. 15 - juny, 2004

Edita: Fundació "SA NOSTRA" Caixa de Balears

C. de Can Tàpera, 5 - 07015 Palma.
Tel. 971 70 74 21 - Fax 971 70 79 50
E mail: fundacio@sanostra.es

Consell Assessor:

Gaspar Caballero, Albert Catalan,
Joan Mayol, Miquel Pasqual,
Andreu Ramis, Miquel Rayó i
Bartomeu Tomàs.

Director: Sebastià Verd.

Secretària de redacció:

Magdalena Mulet.

Redactors i col·laboradors:

Jordi Calleja, Magdalena Cortés,
Constanza Forteza, Gina Garcías,
Maria Ferrer, Miquel Massutí,
Antoni Oliver, Jaume Rosselló i
Juanjo Sánchez.

Redacció:

Fundesba SL.
F. de Borja Moll, 10 - entresòl
Tel. 971 71 16 61.
07003-Palma.

Disseny i realització:

Eparrutx, Tel. 971 420 966

Dipòsit Legal: PM-433-1998

Preu: 3 euros
Subscripció: 9 euros
(tres números per any)

TARJA DE SUBSCRIPCIÓ

Nom i llinatges

Adreça

Ciutat C/P

Tel Fax

Dades bancàries:

"SA NOSTRA" Caixa de Balears, oficina

Compte corrent/llibreta d'estalvis núm.

Per a subscripcions emplenau aquesta tarja i adreçau-la a:

Fundació "SA NOSTRA" Caixa de Balears

C. de Can Tàpera, 5 - 07015 Palma.

Tel. 971 70 74 21 - Fax 971 70 79 50

o bé per correu electrònic, a: fundacio@sanostra.es

Es tres primers números de **GEA - Quadern de la Terra** seran de franc, a partir de la recepció d'aquesta subscripció.

El Dia Internacional del Museu es dedicà enguany a la preservació del patrimoni intangible, un conjunt d'elements dispersos que -en opinió de la UNESCO- és la base de la memòria, és a dir, de la identitat dels pobles. Traduït a l'ecologisme, el patrimoni intangible equival a l'hàbitat que fa possible l'adaptació d'unes espècies concretes a un determinat espai. A les Illes Balears, la Llei de cultura popular i tradicional suposà una passa decisiva per a la recuperació i conservació de la memòria col·lectiva.

Patrimoni intangible, la conservació de la memòria

Sebastià Verd

El passat 18 de maig se celebrà arreu del món el Dia Internacional del Museu. No va ser casualitat que enguany es dedicàs a la preservació del patrimoni intangible. En un temps en què la globalització constitueix una amenaça per a les cultures a causa de l'estandardització, s'imposa recuperar els valors que donen una identitat a tots i cadascun dels pobles de la Terra. En aquest sentit, els museus no poden ser uns espais dedicats únicament als escolars i als turistes, sinó que s'han de convertir en agents actius de la memòria. Segons la UNESCO han de ser espais públics, àgores o punts d'encontre de la societat amb el seu passat. S'ha dit insistentment que "la memòria no pot ser un patrimoni passiu, sinó un valor que s'ha de posar constantment al dia", només així la paraula "museu" deixarà de banda la part pejorativa del seu significat per assolir el paper de protagonista que li pertoca. No debades el valor essencial de la memòria -de la memòria col·lectiva- és la capacitat d'explicar la contemporaneïtat.

En definitiva, des dels organismes culturals internacionals se'ns diu que si la memòria no mira al futur, que si els museus no es projecten cap a demà, res no tindrà sentit. Per això, l'antropologia, l'etnologia, la cultura popular o els estudis sobre el folklore esdevenen eines de coneixement sobre la identitat col·lectiva i, a partir d'aquí, es projecten cap al futur.

La memòria no pot ser un patrimoni passiu, sinó un valor que s'ha de posar constantment al dia

o les peces del valor cultural o econòmic de les quals ningú no dubta, sinó per l'altre patrimoni, el que no és tangible, el que sovint no es pot tocar amb les mans sinó només amb el pensament: costums, formes d'organització so-

cial, coneixements o tècniques industrials, gloses, etc. La relació dels elements que integren aquest patrimoni intangible és tan extensa com la imaginació i, per tant, seria interminable. Per això els museus no poden ser exclusius, s'han d'obrir a l'entorn i donar informació no només d'allò que mostren sinó de l'entorn i del moment històric que feren possible una determinada creació o determinaren una manera de viure.

CANVIAR LES POLÍTIQUES CULTURALS

Aquest fet obliga a rectificar moltes de les polítiques culturals que s'han fet fins ara. En el plànol internacional, la humanitat ha assistit al llarg dels segles que ens han precedit a un fet escandalós, ha vist com moltes societats riques espoliaven els tresors dels territoris pobres, petjades d'un passat que sovint havia romàs ocult fins que arqueòlegs o simples especuladors culturals els varen treure a la llum. Això donà lloc al naixement de grans museus fora del seu context, la qual cosa fa que ara s'hagin d'esforçar a explicar no només les peces sinó la història, les persones i els fets. De la mateixa manera, arreu del món els nous museus també s'adrecen a la preservació global: els valors tangibles -als quals el mercat pot posar preu- al costat dels valors intangibles, protagonistes enguany del Dia Internacional del Museu.

L'objectiu és abastar un camp cada cop major per rescatar tots aquells elements que formen part de la identitat de cada poble. Elements que sovint actuen fora de les lleis dels mercats, però que contribueixen a la cohesió social i que, en conèixer-se i difondre's participen, activament, en la integració cultural i, fins i tot, en la construcció de les noves identitats que es formen a causa dels corrents migratoris que, com en el nostre cas, forcen una evolució que, sense arrels, no suportaria cap tempesta.

LA LLEI DE CULTURA POPULAR I TRADICIONAL

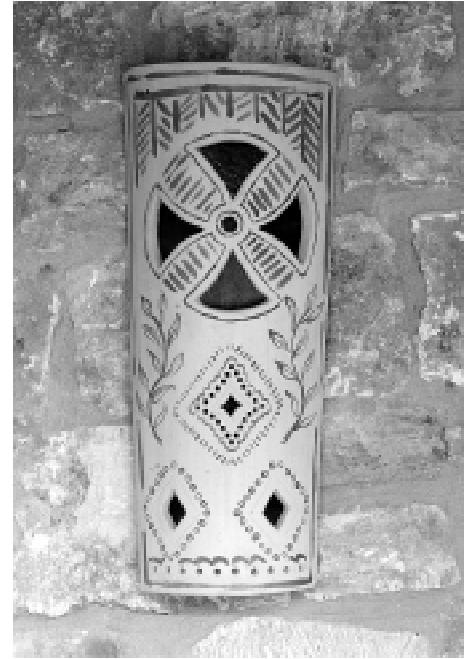
En aquest sentit, en quina situació es troben les Illes Balears? Molts de països tenen un ric patrimoni cultural, herència d'un passat que va fer possible la construcció d'obres mestres de l'arquitectura. D'altres, per contra, gairebé no tenen cap patrimoni monumental, però mantenen vives moltes de tradicions dels avantpassats. Uns i altres tenen quelcom en comú: preserven la memòria o, si més no, una part. En el nostre cas, hom pot dir que gaudim d'un patrimoni històric considerable i d'una tradició cultural pròpia i original en el context de l'Estat espanyol i dels països mediterranis. Però, malgrat això, no hi ha una consciència d'identitat prou forta. Com es diu a l'exposició de motius de la llei balear de cultura popular i tradicional del 2002, que empara el patrimoni intangible, "a través de les múltiples i molt diverses manifestacions, és considerada arreu del món com un dels elements que configuren i que defineixen la personalitat col·lectiva dels pobles". No n'hi ha prou a mostrar monuments o a fer museus on es dipositen joies de tot tipus, sinó que cal mostrar -també- les causes, l'entorn, que han fet possible una determinada creació o, senzillament, una manera de viure. La identitat dels pobles, en definitiva, també "s'expressa -diu l'esmentat text- en manifestacions com la literatura oral, els balls, els jocs, les festes, els costums, la gastronomia, els oficis artesans, les tècniques de treball, els béns mobles, l'arquitectura tradicional, etc.".

DECLARACIÓ DE LA UNESCO

Precisament per això, la UNESCO presentà el 1998 una Declaració d'obres mestres del patrimoni oral i intangible. L'organisme internacional que té cura de totes les cultures volgué subratllar el paper de totes aquestes formes que, en realitat, no tenen més valor que el que els seus protagonistes i el món que els envolta, estan disposats a atorgar-los. Preservar la memòria constitueix, en aquest sentit, un repte de transcendència per al futur, com a lligam entre la història i el present, ja que contribueix a fer possible la cohesió social, fruit de compartir uns mateixos costums o uns valors determinats. S'anomena cultura popular, però també tradicional, patrimoni etnològic i, de vegades, folklore. És, en definitiva, allò

que hom coneix com a patrimoni intangible, una suma de béns, el valor dels quals depèn del simbolisme. Un patrimoni que, d'altra banda, apareix constantment a l'entorn, tant al context més immaterial, com són determinades festes populars o formes d'expressió, com al paisatge. El missatge de la UNESCO és clar: foraviles i ciutats són un llibre obert que cal consultar molt sovint.

Una de les característiques de la cultura popular és, justament -com recull la llei balear- la capacitat d'adaptar-se a les situacions socials de cada època, fins i tot de tradicions pròpies de societats rurals a nous hàbits de societats desenvolupades, on la ruralia ha deixat de ser l'eix de la seva vida. Per això, si bé la pèrdua de vigència d'algunes manifestacions és considerada un fet normal, el coneixement ajuda a explicar i a fomentar la simbiosi entre creences i formes de manifestació actuals amb aquelles que han vigit temps enrere. Tot plegat reforça el sentiment d'identitat i dona sentit a la convivència. Però, com diu Andreu Ramis Puig-gros, historiadore, expert en el pensament etnològic de les Balears i director de l'Obra Social i Cultural de "SA NOSTRA", "per recuperar la identitat cal recuperar el nostre patrimoni intangible, l'explicació del perquè les coses ara són com són".

Un repte de transcendència per al futur és recuperar els lligams entre la història i el present, ja que contribueix a fer possible la cohesió social, fruit de compartir uns mateixos costums o uns valors determinats

RECUPERAR LA MEMÒRIA

Andreu Ramis ha analitzat la nostra història a *El folklore i l'etnografia a les Balears* i ha vist que els dos darrers segles desembocaren, amb la Guerra Civil espanyola, en un dels períodes més foscos que hom pot recordar. El franquisme menyspreà totes les cultures no castellanes de l'Estat espanyol i limità les expressions de cultura popular a un pur folklorisme deslligat per complet de qualsevol simbolisme identitari. Mort el dictador, la transició va fer possible iniciar la re-

"SA NOSTRA" i l'etnologia

La preservació dels valors etnològics de la societat balear, a través de l'Obra Social i Cultural i la Fundació, és una de les prioritats de "SA NOSTRA". Així, en el darrer any ha donat suport a iniciatives com l'exposició "Com volem que siguin els Amunts?", al llibre *Es Amunts, vida, cultura i paisatge*, editat pel GEN-GOB d'Eivissa, i al seminari "Cultures patrimonialitzades. Recerca i interpretació en la gestió del patrimoni etnològic" celebrat al Centre de Cultura de Palma.

"SA NOSTRA" organitzà, igualment, les primeres Jornades de Patrimoni de les Illes celebrades el 1999 a Can Tàpera i els cursos de cultura popular que des del 1998 es fan cada any a la sala de cultura de "SA NOSTRA" a Eivissa. També s'ha de fer esment a l'edició del llibre *El camp de Menorca, el patrimoni etnològic construït*, al *Cançoner popular de Mallorca* i al *Die Balearen de l'Arxiduc*, així com al suport que dona a les enciclopèdies de Menorca i d'Eivissa i Formentera.

cuperació del temps perdut. Encara hi ha molt de camí a fer. En qualsevol cas, però, la Constitució del 1978 marcà un punt d'inflexió en la recuperació de la cultura pròpia que, posteriorment, corroboraren els diferents estatus d'autonomia. A poc a poc, estudiosos de la cultura popular, des de la universitat, les institucions o independentment, han emprès la tasca de retrobament amb la història.

El desenvolupament de les autonomies implicà un canvi substancial. En concret, segons l'Estatut del 1983, les Illes Balears passaven a tenir competència sobre els arxius, les biblioteques, els museus

crea la Càtedra Alcover-Moll-Villangómez i s'establí l'inventari d'equipaments culturals de la Direcció General de Cultura, a través d'un conveni en el qual participà "SA NOSTRA". Finalment, el 2003 s'aprovà la llei de museus. Avui hi ha un ampli inventari d'equipaments i, igualment, una obra bibliogràfica prou valuosa, a la qual recentment s'han incorporat pàgines web que faciliten la consulta i que posen la cultura popular a l'abast de tothom.

No obstant això, aquest esforç per recuperar la memòria no és recent. Tot i que el franquisme intentà arraconar-la, ja hi ha precedents anteriors a la Guerra Civil i, posteriorment, a partir de la dècada dels seixanta

s'inicià una nova fase, tal volta com un revulsiu al boom econòmic i a l'explosió demogràfica que suposà el començament del turisme de masses. Autors com Miquel Forteza (*Els descendents dels jueus conversos*), Josep Melià (*Els mallorquins*) o Rafel Ginard (*El cançoner*) marcaren el camí, juntament als treballs infatigables de Francesc de Borja Moll amb el Diccionari o a la publicació de revistes com *Lluc*. Però va ser més endavant quan, ja mort Franco, els estudis etnològics aconseguiren trencar,

Per recuperar la identitat cal recuperar el nostre patrimoni intangible, l'explicació del perquè les coses ara són com són

i els conservatoris, i en general sobre la cultura i el patrimoni. També sobre el foment de la cultura autòctona i el llegat històric propi de la comunitat. Han estat, doncs, vint anys en què la recuperació de la memòria ha estat possible. En aquest temps s'han donat passes importants, com es veurà a continuació, però lamentablement, com assenyala Andreu Ramis, "hem de reconèixer que des del nostre punt de vista ens trobam lluny d'assolir la normalitat que atorga el mateix marc estatutari i que, tot i els esforços, no hem arribat al punt que una societat en circumstàncies normals, aspira a tenir". Segons l'historiador, "no hem tengut oportunitat de trencar amb l'estructura provinciana mantenguda per inèrcia i per manca de decidides voluntats polítiques".

RETARD LEGISLATIU

De fet, el desenvolupament legislatiu pateix un gran retard. Els consells insulars no reberen una dotació de recursos suficients fins el 1999, un any després de l'aprovació de la Llei del patrimoni històric de les Illes Balears. Fins el 2000 no s'aprovà un reglament d'intervencions arqueològiques i paleontològiques i fins el 2002 el Parlament no donà sortida a la Llei de cultura popular i tradicional. La passada legislatura es registrà un fort moviment en aquestes matèries. El 2002 es constituí el Consell Assessor de Cultura Popular, es

Museus etnològics de les Balears

Les mostres de cultura popular i tradicional de les Illes Balears es troben disperses en molts centres institucionals i privats. Aquesta és una relació dels principals, alguns dels quals són en projecte o en fase d'ampliació.

- Museu del Vidre. Can Gordiola
- Torre de Canyamel (Capdepera)
- Museu de la Vida Rural (Eivissa)
- Museu de la Mar (Maó)
- Fundació Cosme Bauçà (Felanitx)
- Casal de Cultura de Sóller
- Molí d'en Gaspar (Llucmajor)
- Museu de la Porciúncula (Palma)
- Museu de Lluc
- Museu Regional d'Artà
- Museu d'Art Contemporani de Mallorca (sa Pobla)
- Museu Municipal de Pollença
- Museu de Manacor
- Museu de Mallorca, secció etnològica (Muro)
- Monestir de la Puríssima Concepció de Monges Caputxines (Palma)
- Monestir de la Real (Palma)
- Museu de Cabrera
- Museu Etnològic d'Eivissa i Formentera
- Museu Municipal de Ciutadella
- Museu de la Jugueta (sa Pobla)
- Museu del Molí de Dalt (Sant Lluís)
- Museu del Fang (Marratxí)
- Els Calderers (Sant Joan)
- Binissués (Mercadal)
- Farinera de s'Arangí (Mercadal)
- Líthica (Ciutadella)

Entre els projectes destaca la creació d'un ecomuseu a Binissalem, un museogràfic a Formentera, el parc arqueològic del puig de sa Morisca a Calvià, fons etnològic Llambies (Alaior), Museu de la Mar (Palma, Sóller, Alcúdia), Museu de Sant Antoni (sa Pobla), Museu de l'Energia (Alaró).

definitivament, amb el folklorisme espuri de totes les dècades anteriors. Més endavant arribaren els treballs de les enciclopèdies de Menorca, d'Eivissa i Formentera i de

Mallorca, i tants d'altres estudis que dins i fora de la Universitat han consolidat l'avang.

RECERCA DEL PASSAT

Una prova evident del que deim és que gairebé tres de cada quatre equipaments museístics de les Balears s'han creat en les darreres dècades

Però aquest impuls de les infraestructures culturals, que s'acompanya d'una atapeïda xarxa de biblioteques i molts de centres culturals municipals, s'ha dirigit, sobretot, cap a manifestacions artístiques concretes i a la rehabilitació d'alguns espais arquitectònics emblemàtics i no tant a la conservació de l'anomenat patrimoni intangible. Fan falta iniciatives que donin coherència a tots els treballs realitzats. Tot i això, cal destacar l'esforç realitzat per nombrosos investigadors que al llarg dels darrers trenta anys han contribuït a desenvolupar el coneixement sobre la cultura pròpia de les Illes. Destaquen, a més d'Andreu Ramis, Isidor Marí, Joan Miralles, Antoni Quintana, Rosa Calafat, Antoni I. Alcover, Antoni Artigues, Gabriel Janer Manila, Jordi Vallespir, Vicent Jasso, Miquel Julià, Miquel Sbert entre molts d'altres. També hi ha hagut iniciatives molt concretes, algunes de les quals estan relacionades amb l'estudi de les festes i costums tradicionals, com les relatives a les festes de Sant Joan de Ciutadella (Eduard Delgado, Ignasi Mascaró, Josep Portella), les de Sant Antoni de Mallorca (Antoni Artigues, Antoni Gili), les de Carnaval (Caterina Valriu).

Al llarg d'aquests anys, s'han publicat nombrosos estudis relatius a les tradicions, a les cançons o als treballs tradicionals. Una relació completa -que hom pot consultar a

l'obra *El folklore i l'etnografia a les Balears*- ens duria a esmentar els treballs relacionats amb la literatura popular, en forma de rondallística, cançoners o llegendes. També

assajos sobre activitats constructives, a través dels oficis artesans i industrials i, sobretot, una abundant radiografia del món rural. Treballs que van des de l'arquitectura de l'aigua a les construccions de pedra seca fins a la gastronomia. També s'han realitzat diverses jornades de cultura popular, moltes de les quals han estat d'abast local. Moltes de les peces per recuperar la memòria i entendre el passat ja són una realitat. Ara manca construir, entre totes, el gran edifici del futur.

Una llei imprescindible

La Llei de cultura popular i tradicional, datada el 19 de març del 2002, és -com s'ha dit a l'informe precedent- una fita important per a la preservació del patrimoni intangible de les Illes Balears. Contràriament a això, però, és un document legislatiu poc conegut, del qual encara no se n'ha tret el profit que s'esperava.

Aquest és la seva exposició de motius i l'articulat:

Llei 1/2002 de 19 de març, de cultura popular i tradicional.

EL PRESIDENT DEL GOVERN DE LES ILLES BALEARS

Sia notori a tots els ciutadans que el Parlament de les Illes Balears ha aprovat i jo, en nom del Rei i d'acord amb el que s'estableix a l'article 27.2 de l'Estatut d'Autonomia, promulg la següent llei

EXPOSICIÓ DE MOTIUS

La cultura popular i tradicional, a través de les múltiples i molt diverses manifestacions que té, és considerada arreu del món com un dels elements que configuren i que defineixen la personalitat col·lectiva dels pobles. Així, una part substancial de la identitat dels pobles de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera s'expressa en manifestacions com la literatura oral, els balls, la música, els jocs, les festes, els costums, la gastronomia, els oficis artesans, les tècniques de treball, els béns mobles, l'arquitectura tradicional, etc.

Una de les característiques de la cultura popular i tradicional és la capacitat d'adaptar-se a situacions socials completament diferents d'aquelles que en foren l'origen, és a dir, les formes de vida de les societats rurals d'antany. Aquest fet s'explica perquè els elements de la cultura popular i tradicional es fonamenten en l'imaginari col·lectiu dels pobles. Per això, encara avui, els pobles i les ciutats de les Illes Balears mantenen vives moltes manifestacions pròpies i, fins i tot, en desenvolupen aspectes nous. La simbiosi entre les creences, els valors, les aspiracions i les necessitats d'expressió i de comunicació de les persones ha fet possible que la cultura popular i tradicional hagi tengut continuïtat al llarg de períodes històrics molt diferents i amb canvis de tot ordre.

La pèrdua de vigència d'algunes de les manifestacions esmentades és un fet normal en l'evolució de les societats. Les circumstàncies varien i la funcionalitat d'algunes manifestacions desapareix o canvia. La tradició és un procés de variació contínua i, al costat de pervivències nombroses, sobrevenen aportacions noves que enriqueixen el panorama de la cultura popular i tradicional. Tant els aspectes avui desapareguts com aquelles manifestacions actualment vigents —antigues o noves— mereixen ser objecte d'atenció, ja sigui per no perdre'n la memòria històrica, ja sigui per fomentar-les quant a la consolidació i al desenvolupament.

D'altra banda, no podem ignorar que al llarg del període històric de la dictadura franquista la cultura popular i tra-

dicional fou objecte d'una temptativa de desnaturalització, en la mesura que aquell règim, que negava la pluralitat interna de l'Estat, va pretendre buidar-la del seu contingut identitari profund. Així mateix, és evident que als anys seixanta i setanta, quan les Illes Balears, a partir de l'impacte del turisme de masses i de la generalització de la televisió, varen experimentar un procés de substitució de les formes de vida rurals per les urbanes, la cultura popular i tradicional va patir, amb no gaire excepcions, un cert temps d'arraconament i de menyspreu perquè es va identificar amb una situació socioeconòmica anterior que els ciutadans pretenien superar. Aquesta tendència va començar a ser rectificada a partir de la segona meitat de la dècada dels setanta. Amb la recuperació de les llibertats democràtiques i en el marc de les manifestacions polítiques favorables a l'autogovern i a la normalització social de la cultura pròpia, es produí un important moviment social que va fer possible que la cultura popular i tradicional recuperàs gradualment el prestigi, la condició de símbol identitari, i que, a la vegada, tornàs a ser percebuda per molts de ciutadans com una manifestació plenament vàlida en aquell moment històric i, a més, amb capacitat de promoure'n una vivència activa. La creació d'un bon nombre d'associacions, majoritàriament formades per gent jove, o el revifament d'altres que ja tenien una llarga història, va permetre que en pocs anys canviàs la valoració social i cultural d'unes manifestacions que, una vegada més, demostraven llurs possibilitats de supervivència i d'adaptació a situacions històriques noves.

A la cruïlla del canvi de mil·lenni, la cultura popular i tradicional ha d'afrontar unes situacions que no en faciliten la continuïtat ni el desenvolupament: d'una banda, la generalització de l'anomenada cultura de masses, que compta amb l'impuls de poderoses indústries, amb uns objectius obertament mercantils, i amb el suport d'uns mitjans de difusió que tenen una extraordinària potència tecnològica; de l'altra, la tendència que se'n deriva és la globalització del consum cultural i de les formes de vida i de lleure.

En una conjuntura historicocultural d'aquestes característiques, la cultura popular i tradicional podrà garantir la seva continuïtat i vigència social en la mesura que mantengui i que incrementi l'arrelament en el si del territori on es desenvolupa i el suport actiu dels ciutadans que l'habiten. De la mateixa manera, caldrà contraposar a la globalització uniformitzadora aquella altra que es fonamenta en el reconeixement de la diversitat cultural com un valor a defensar i que concep la universalització com la suma i l'intercanvi entre les diferents cultures. Les Illes Balears aspiren a mantenir la plena vitalitat de la cultura popular i tradicional, per la dimensió de creadora d'identitat col·lectiva i de generadora de cohesió social que té, i també pel seu caràcter creatiu. Per això, cal afavorir les diverses manifestacions en què aquesta cultura s'expressa.

Igualment, cal potenciar les associacions i fundacions que la promouen activament i en garanteixen l'arrelament dins la societat, o aquelles altres que la investiguen i l'analitzen.

D'acord amb aquests propòsits, les institucions de govern representatives de la societat de les Illes Balears han de reconèixer la voluntat de servei i la contribució positiva de les associacions i de les fundacions, la finalitat de les quals és concordant amb els propòsits expressats, i han de donar suport al desenvolupament de les seves activitats.

Aquesta Llei, d'acord amb l'exercici de la competència exclusiva que l'Estatut d'autonomia vigent (article 13.1) atorga a les Illes Balears en matèria de protecció i de

foment de la cultura autòctona, pretén garantir la protecció i el foment de la cultura popular i tradicional de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. Així mateix, i en coherència amb la Llei 6/1994, han de ser els consells insulars les institucions idònies per impulsar i per dur a terme la protecció i el foment de la cultura popular i tradicional en l'àmbit territorial de les seves respectives illes.

Les consideracions exposades es reflecteixen en l'articulat d'aquesta Llei. Així, el capítol I se centra en la protecció i en la difusió de la cultura popular i tradicional; marca els principis i els camps d'actuació de les administracions públiques, pel que fa a les manifestacions de la memòria i de la vida col·lectiva de les Illes Balears, tant passades com presents. El capítol II estableix mesures de protecció i de promoció de la cultura popular i tradicional i la presència d'aquesta en el sistema educatiu, i fa referència al patrimoni etnològic de les Illes Balears i a les celebracions de la cultura tradicional de cadascuna de les Illes, d'especial arrelament i rellevància, les quals es preveu que puguin ser declarades festes d'interès cultural.

El capítol III crea i regula el Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional com a òrgan consultiu de les administracions públiques de les Illes Balears en les matèries regulades per aquesta Llei, sense perjudici que els consells insulars puguin constituir òrgans similars per a la consecució dels objectius legals de defensa i de promoció de la cultura popular i tradicional en el marc de les seves competències.

El capítol IV crea i regula la figura declarada "d'interès cultural". Es preveu que les associacions que exerceixen principalment les seves funcions a les Illes Balears i que tenen com a finalitats primordials la realització d'activitats de foment de la cultura popular i tradicional puguin ser declarades d'interès cultural i que aquest reconeixement els comporti determinats avantatges. També podran ser declarades d'interès cultural les fundacions privades de caràcter cultural.

CAPÍTOL I DISPOSICIONS GENERALS

Article 1

Objecte

Constitueixen l'objecte d'aquesta Llei:

- a) L'ordenació del marc jurídic general en què s'han de desenvolupar a les Illes Balears les polítiques públiques en matèria de cultura popular i tradicional.
- b) La protecció, el foment, la difusió i la investigació de la cultura popular i tradicional.

Article 2

Concepte de cultura popular i tradicional

1. Als efectes d'aquesta Llei, s'entén per cultura popular i tradicional el conjunt de les manifestacions de la memòria i de la vida col·lectiva dels pobles de les Illes Balears, tant les que encara es mantenen vigents com les que han desaparegut a causa dels canvis històrics i socials.
2. La cultura popular i tradicional inclou tot el que fa referència al conjunt de les manifestacions culturals, tant materials com immaterials, com són la música i els instruments, els balls, la indumentària, les festes,

els costums, les tècniques i els oficis, la gastronomia i els jocs, els esports, les danses rituals o religioses, les representacions, les creacions literàries, com també totes aquelles altres activitats que tenen caràcter tradicional i que han estat o que són populars.

Article 3

Principis de l'actuació de les administracions públiques

1. Constitueix un deure de les administracions públiques de les Illes Balears fomentar la cultura popular i tradicional, en els marcs competencials respectius, per tal que aquesta es desenvolupi plenament en els àmbits socials i culturals de les Illes, i assegurar-ne així la pervivència en el futur.
2. A l'efecte previst en l'apartat anterior, les administracions públiques han de perseguir els objectius següents:
 - a) La valoració social i cultural de la cultura popular i tradicional.
 - b) La recuperació, la protecció i l'inventari dels béns, de les manifestacions i de les creacions de la cultura popular i tradicional de les illes de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera.
 - c) La difusió de la cultura popular tradicional en tots els àmbits, com també la promoció, especialment mitjançant instruments econòmics i pressupostaris, de les activitats culturals regulades en aquesta Llei.
 - d) El suport a les iniciatives de dinamització sociocultural i associatives relacionades amb la matèria objecte d'aquesta Llei.

CAPÍTOL II MESURES DE PROTECCIÓ I PROMOCIÓ

Article 4

Patrimoni etnològic

1. Formen part del patrimoni etnològic, d'acord amb el que preveu el títol IV de la Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears, els llocs i els béns mobles i immobles, com també els coneixements i les activitats que són o que han estat expressió rellevant de la cultura tradicional del poble de les Illes Balears en els aspectes materials, econòmics, socials o espirituals.

2. Correspon als consells insulars elaborar i gestionar l'inventari del patrimoni etnològic de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, respectivament, en el qual s'han de recollir els béns integrants d'aquest patrimoni, sense perjudici de la coordinació necessària amb l'Administració de la comunitat autònoma.

3. Tots els béns etnològics, tant aquells que es conserven vius en l'actualitat com aquells que han desaparegut, han de ser objecte de protecció, foment, estudi i documentació, i s'han de plantejar mesures concretes per recuperar aquells que estiguin en perill de desaparició. El Govern de les Illes Balears i els consells insulars, en el marc de les seves competències, han d'establir els programes d'investigació adients per aconseguir-ho.

4. Els ajuntaments han de contribuir, en el marc de llurs competències, a la protecció i al foment dels béns etnològics del seu terme municipal.

Article 5

Festes d'interès cultural

1. Les celebracions de les festes tradicionals pròpies de la cultura popular de les Illes Balears d'especial arrelament i rellevància podran ser declarades festes d'interès cultural. La declaració es durà a terme per acord plenari del consell insular competent, d'acord amb els municipis afectats i amb l'informe previ del Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears. Cada consell insular, en l'àmbit de les seves competències, podrà aprovar el reglament on s'especifiqui el procediment per a la declaració de les festes d'interès cultural.

2. Els poders públics de les Illes Balears han de vetllar per protegir i per promoure adequadament les festes declarades d'interès cultural, com també per conservar-ne els elements essencials, sense perjudici de l'evolució natural i de l'adaptació històrica de cada festa.

3. L'acord de declaració de festa d'interès cultural ha de definir les característiques que la componen i els elements que li són propis.

Article 6

Actuacions en matèria d'ensenyament

L'administració educativa ha de preveure en els currículums dels diferents nivells, etapes, cicles, graus i modalitats del sistema educatiu, el coneixement de la cultura popular i tradicional, pròpia de cada localitat i general de cada una de les Illes Balears. Així mateix ha de promoure, entre els alumnes, la participació activa en la comprensió, la conservació i la difusió de la cultura popular i tradicional.

Article 7

Mesures de foment

En l'àmbit de la cultura popular i tradicional, l'Administració de la comunitat autònoma de les Illes Balears, d'acord amb els consells insulars respectius, ha de vetllar, particularment, per fer efectius els objectius següents:

a) Ha de promoure la projecció exterior de la cultura popular i tradicional pròpia de cadascuna de les Illes Balears.

b) Ha de fomentar els intercanvis i ha d'afavorir el coneixement recíproc de les manifestacions de la cultura popular i tradicional de les diferents illes.

c) Complementar les iniciatives especialment rellevants que, per a la consecució de l'objecte d'aquesta Llei, impulsin altres entitats, públiques o privades, territorials o no.

CAPÍTOL III ÒRGANS CONSULTIUS

Article 8

El Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional

1. Es crea el Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional com a òrgan consultiu de les administracions públiques de les Illes Balears en les matèries regulades en aquesta Llei.

2. El Consell Assessor està integrat per un president, per un vicepresident i per deu vocals, nomenats tots ells en Consell de Govern d'entre persones de competència reconeguda en l'àmbit de la cultura popular i tradicional.

3. El president i dos dels vocals s'anomenaran a proposta del conseller competent en matèria de cultura. El vicepresident serà proposat, anualment, pels consells insulars de forma rotatòria. La resta de membres seran proposats, per terceres parts, pels consells insulars.

4. L'organització i el funcionament del Consell Assessor s'han d'establir reglamentàriament.

Article 9

Funcions consultives

Són funcions del Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional:

a) Assessorar l'Administració de la comunitat autònoma i, amb la petició prèvia, els consells insulars i els ajuntaments en l'exercici de les funcions que tenen encomanades en matèria de cultura popular i tradicional.

b) Emetre informe en els procediments de declaració de festes d'interès cultural i de declaració d'interès cultural de les associacions i fundacions.

c) Proposar les accions que consideri convenientes per a la protecció i per a la difusió de la cultura popular i tradicional.

d) Qualsevol altra que, d'acord amb l'objecte d'aquesta Llei, li encomani el Govern de les Illes Balears o el conseller competent en matèria de cultura.

Article 10

Òrgans insulars de consulta

En cada consell insular poden constituir-se òrgans similars al Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional per exercir millor les seves competències en les matèries regulades en aquesta Llei. En aquest cas, el consell esmentat i els òrgans insulars de consulta han de col·laborar en la consecució dels objectius legals de defensa i de promoció de la cultura popular i tradicional.

CAPÍTOL IV

ASSOCIACIONS I FUNDACIONS D'INTERÈS CULTURAL

Article 11

Declaració d'interès cultural

1. A l'efecte d'aquesta Llei, poden ser declarades d'interès cultural les associacions i les fundacions legalment constituïdes que exerceixin principalment llurs funcions a les Illes Balears i que tinguin com una de les seves finalitats bàsiques la realització d'activitats relacionades amb la cultura popular i tradicional de les Illes Balears.

2. La declaració es produirà en sol·licitud de l'entitat interessada i d'acord amb el procediment que reglamentàriament s'estableixi, en el qual s'han d'acreditar, en tot cas, les circumstàncies següents:

- Ha d'estar inscrita en el registre administratiu corresponent.
- Ha de dur a terme ordinàriament més de dues terceres parts de les activitats en el camp de la cultura popular i tradicional.
- Ha de presentar un funcionament regular dels òrgans de direcció.
- Ha de tenir un arrelament efectiu en l'àmbit territorial o en el sector cultural en què desenvolupin la seva activitat.
- En el cas de les entitats de base associativa, ha de tenir una estructura i un funcionament democràtics.

3. Les circumstàncies establertes en l'apartat anterior s'han de verificar en relació a un període de temps no inferior als tres anys anteriors a la data de presentació de la sol·licitud.

4. Correspon al Govern acordar-ne la declaració d'interès cultural, d'acord amb els consells insulars i amb l'informe previ del Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional.

Article 12

Efectes de la declaració

L'atorgament de la declaració regulada en l'article anterior comporta, per a les entitats que l'hagin rebuda, els drets següents:

- Dret a ser destinatàries preferents dels ajuts i de les subvencions que s'estableixen a favor de les entitats que actuen en el camp de la cultura popular i tradicional.
- Dret a obtenir els beneficis fiscals prevists en la legislació vigent.
- Dret a gaudir dels avantatges que estableixin les ordenances locals reguladores dels diversos serveis municipals.

DISPOSICIONS

Disposició addicional primera

El Govern ha d'adoptar les mesures adients per a la constitució del Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional de les Illes Balears en un termini no superior als sis mesos, comptadors des de l'entrada en vigor d'aquesta Llei.

Disposició addicional segona

En el termini d'un any, comptador des de l'entrada en vigor d'aquesta Llei, els consells insulars han de començar a elaborar l'inventari del patrimoni etnològic del seu territori amb la col·laboració del Govern de la comunitat autònoma de les Illes Balears.

Disposició derogatòria

Queden derogades totes les disposicions de rang igual o inferior que s'oposin al que disposa aquesta Llei, que la contradiguin o que hi siguin incompatibles.

Disposició final primera

S'autoritza el Govern de les Illes Balears per dictar les disposicions necessàries per aplicar i per desplegar aquesta Llei.

Disposició final segona

Aquesta Llei entrarà en vigor l'endemà d'haver-se publicat en el *Butlletí Oficial de les Illes Balears*.

Per tant, orden que tots els ciutadans guardin aquesta llei que els tribunals i les autoritats als quals pertorqui la facin guardar.

Palma, a dinou de març de dos mil dos.

EL PRESIDENT,
Francesc Antich i Oliver

El conseller d'Educació i Cultura,
Damià Pons i Pons

Una de les peces per conèixer la realitat social i cultural d'un poble és disposar de les claus que obren el passat. Aquest és un treball que fan historiadors com Andreu Ramis i molts d'altres del nostre entorn, el duen a terme amb el seu esforç personal, tal volta d'una manera massa voluntarista per manca d'un suport institucional que s'ha torbat massa a arribar i que, potser, encara no s'hagi consolidat. I no obstant això, la seva feina és imprescindible. Com s'ha dit abans, a l'informe anterior a aquesta entrevista, la recuperació de la memòria és el fonament per construir el futur i, en aquest sentit, cada peça, cada estudi que es fa, és una pedra que contribueix a aixecar l'edifici en el qual tots hem de conviure.

Les claus de la identitat

S. V.

-Parlem de patrimoni intangible, què volem dir, on ens trobam?

-Quan parlem de patrimoni etnològic o de patrimoni intangible, el primer que s'ha de fer és ser conscient dels dèficits que patim. A les Illes, duim molts d'anys de retard. Encara ara, quan parlem de preservar el patrimoni ho solem fer des d'una perspectiva cultural, amb relació a l'arquitectura o, més extensament, a l'art, sense rela-

cionar-lo amb el seu entorn social. És el mateix que passa amb el patrimoni natural. Fins fa relativament poc predominaven els plantejaments exclusivament naturistes, de conservació de les espècies. Interessava conservar les espècies, encara que fos a un zoològic, fora del seu hàbitat natural. Ara, per contra, hom sap que la preservació no es pot deslligar de l'entorn, de les condicions naturals que han fet possible la seva evolució i pervivència. I dos cèntims del mateix passa amb la cultura. Una peça deslligada del seu entorn perd valor. Per això quan parlem de patrimoni ho hem de fer de manera global, tot entenent que al darrere sempre hi ha una part d'intangibilitat. Rere una obra artística, per exemple, hi ha tots els condicionants socials, econòmics, les creences, el llenguatge, els símbols... que l'han feta possible. Així ho entén la nova museologia. No debades enguany s'ha dedicat el Dia Mundial del Museu al patrimoni que anomenam "intangible".

"El patrimoni etnològic no existeix per si mateix, sinó que és la societat que li atorga aquest caràcter de patrimoni"

-Ha començat per dir que anam endarrerits.

-És cert. A altres indrets hi ha moltes experiències d'ecomuseus i centres d'interpretació. Aquí no. Hi ha molts de projectes de futur. S'han fet algunes coses, des de "SA NOSTRA" hi hem contribuït amb exposicions i jornades sobre cultura popular. El dossier que es va fer per demanar la declaració de Menorca com a Reserva de la Biosfera és molt important. També les enciclopèdies de Menorca, d'Eivissa I Formentera, i de Mallorca... No sé, si enumeram tots els treballs o les iniciatives preses des de les institucions o per particulars, pot ser que ens formem una idea equivocada. Potser pensem que, malgrat tot, es fan moltes coses, però... jo no tenc aquesta impressió. En tot cas podem dir que hi ha aportacions aïllades de gran vàlua, com els estudis del pare Llopart o els d'antropologia de Trias, però no tenim una obra general.

MANCA DE TRADICIÓ ACADÈMICA

-Quina explicació li dona?

-No hi ha una tradició acadèmica. A la universitat són estudis marginals. Hi ha assignatures de cultura popular, de filosofia antropològica... no passa d'aquí. Només ara, enguany, la UNED ha creat la llicenciatura d'antropologia social i cultural, que ja veurem què dona de si. Això és així. Ara bé, quines són les causes que ens han duit a aquesta situació? Per començar cal dir que la Guerra Civil o, més ben dit, la dictadura franquista provocà un trencament o, si més no, provocà una total discontinuïtat entre la tradició etnogràfica i folklorica, que va ser molt important des del 1900 al 1936. Fins llavors, en el nostre entorn cultural, hi trobam moltes iniciatives, tan interessants com el *Butlletí del Diccionari*, l'*Arxiu de tradicions populars*, el *Cançoner popular de Catalunya*... i aquí, per exemple, el *Tresor dels avis*. Una tradició que esclatà amb tot vigor tot coincidint amb la Renaixença. Fins el 1939, quan passà el que va passar... fins a la Guerra Civil el patrimoni etnològic anava lligat a una qüestió identitària. A partir del 39 tot queda reduït a l'anècdota, als "coros y danzas", a la folklorització.

LENTA RECUPERACIÓ

-Fins a la transició, és clar...

-Ha costat molt. En els darrers vint anys s'ha reprès la tasca de recuperació. A Catalunya principalment, però aquí menys. I és que quan parlem de patrimoni etnològic hi ha un tema clau: la identitat. El patrimoni etnològic no existeix per si mateix, sinó que és la societat que li atorga aquest caràcter de patrimoni, que li transmet un valor. Això explica perquè una societat destaca uns valors patrimonials per sobre altres, perquè a un lloc una cosa té valor o a una altra no en té. Miri, en el segle XIX, a l'Estat espanyol hi havia dos grans corrents de pensament sobre aquesta qüestió. Un se situa, sobretot, a Madrid, Andalusia i les Canàries. Respon al lliure pensament, està lligat a l'Escola Lliure d'Ensenyament, que donà lloc a un discurs antropològic. Mentre que a Galícia, al País Basc i a Catalunya, també a tot l'àmbit català, es desenvolupa un corrent diferent, de base tribal, ètnica, lligat al romanticisme alemany, també a l'Església. L'exemple, aquí, el tenim en mossèn Alcover, que és vicari general. En aquest sentit, jo vull ser crític. Es va formar un model d'identitat una mica simplista, reduccionista, respecte dels elements que realment configuraven la identitat, la qual cosa donà lloc al mite de la tradició. Però, què vol dir tradició? Sembla que per a alguns és allò que es manté deslligat de la història. El folklore pretén la recuperació dels entorns marginals, de la pagesia quan aquesta ja gairebé no existeix i li atorga una imatge bucòlica, allunyada de la modernitat, de l'urbà.

Andreu Ramis i Puig-gros va néixer a Llorito el 1959. És doctor en història per la UIB, expert en etnografia i història de l'antropologia. Entre les seves obres publicades destaquen El pensament antropològic a les Illes Balears, Calendari de festes de les Illes Balears i Pitiüses, Antropologia i etnologia, El folklore i l'etnografia a les Balears, segles XIX i XX i Cultura popular i nacionalisme, entre altres. És el director de l'Obra Social i Cultura de "SA NOSTRA".

PATRIMONI A LA WEB

dgmobeia.caib.es/web/especies05.htm

www.lithica.com

Un exemple de les possibilitats de difusió que té Internet que trobam a aquestes dues pàgines seleccionades entre les moltes que hom pot localitzar a les Illes Balears. Es tracta del catàleg d'ar-

bres singulars, de la Conselleria de Medi Ambient, que respon a un criteri de patrimoni directament relacionat amb la naturalesa, però també a la intervenció que hi ha fet l'home.

La seva adreça és dgmobeia.caib.es/web/especies05.htm

I l'altre correspon a Lithica, un passeig per les antigues pedreres de marès de s'Hostal a Ciutadella, on regularment s'hi fan concerts i altres activitats populars i que constitueixen en si mateixes un llegat de gran importància etnològica. El trobam a www.lithica.com

UN MUSEU DE LA MEMÒRIA

-Per què serveix, doncs, preservar aquest patrimoni?

-Precisament per recuperar la identitat, però de peus a terra, lligada al moment. Per això ens cal recuperar el nostre patrimoni intangible, l'explicació de perquè les coses ara són com són i no d'una altra manera. Això és especialment necessari a una societat com la nostra, que és en continua transformació. Cal fer un museu de la memòria, que posi en valor global tota l'oferta patrimonial de les Illes, com a territori i com a resposta a les demandes socials. En aquest sentit es promouen museus: de la mar, el museu del vi, el museu de la sabata, arxius fotogràfics. No només per mostrar objectes, sinó per conservar la memòria. És imprescindible que ho fem... com a persones i com a membres d'una societat que viu del turisme. Li posaré un exemple:

l'obra etnològica més emblemàtica de les que mai s'han fet a les Illes és el *Die Balearen* de l'Arxiduc. Doncs bé, aquest llibre serví perquè, a partir de la Renaixença, molts de romàntics que situaven els seus paradisos a països exòtics, molt llunyans, descobriessin les illes mediterrànies. L'Arxiduc les va descriure amb rigor i va contribuir a la seva mitificació. Un paradís perdut que amb el temps esdevindria destinació turística.

"Una peça deslligada del seu entorn perd valor. Per això quan parlem de patrimoni ho hem de fer de manera global"

Entrevista a Antoni Torrens, president del Consell Assessor de Cultura Popular de les Illes Balears

La personalitat d'Antoni Torrens està marcada pel seu interès per tot allò que tengui a veure amb la cultura, encara més si es tracta de la cultura pròpia de Mallorca. S'ha dedicat tota la vida a la recerca i difusió de manifestacions folklòriques i costums que havien caigut en mans de l'oblit. Però no només això, tanta és la seva passió per les tradicions que fins i tot les ha duites fora amb molt d'èxit. Es va fer càrrec del Consell Assessor de Cultura Popular, com a president, just en acabar la darrera legislatura, fa poc més d'un any.

Cultura popular, sentit d'autoestima

Juanjo Sánchez

produir un desarrelament respecte de la cultura de les Illes?

El canvi al Govern ha fet que el Consell Assessor retardàs en la pràctica la seva posada en marxa, un organisme que a partir d'ara ha de ser un vigia de les arrels pròpies.

ells una relació extraordinària, amb tots ells. Tots els nins dels veïnats són magribins i molts, per exemple, aprenen a brodar. Però tot això requereix un temps d'adaptació. Per a mi el perill és que no hi hagi aquest temps. Quan dic immigració no només em referesc a la immigració magribina, sinó també a la peninsular, alemanya o anglesa, és a dir, la por que tenc jo és que es constitueixin guetos, que de fet existeixen.

DESARRELAMENT

-Aquesta arribada massiva de gent de fora, creu que pot produir un desarrelament respecte de la cultura de les Illes?

-Aquí hi ha el problema, és un poc el que li deia abans. L'immigrant no ha tengut temps d'adaptar-se. Aquesta manca de coneixement entre persones, entre costums i entre tradicions. Per una part, molts dels que vénen no poden desenvolupar les seves tradicions ni els seus costums, perquè no tenen els mitjans. Tampoc no coneixen

els que hi ha aquí i els que vivim aquí tampoc no coneixem les tradicions dels que vénen. Per desgràcia, molta d'aquesta immigració que arriba no té una preparació amb què ens pugui transmetre o explicar la seva cultura i això és el que provoca aquest desconeixement i aquest aïllament. Jo crec que fins que no es trenqui, mentre que no es faci una integració, hi haurà aquest perill de desarrelament. Llavors, també s'ha de dir que aquest canvi tan gros, la globalització, influeix. També hi ha una cosa que no hem d'oblidar que és aquesta pressió brutal mediàtica sobre la cultura, tant des de la discografia, el cinema, com de tot, la pressió americana és molt gran. Tant és així, que jo li puc comentar respecte d'això que a sa Pobla hi ha l'Escola de sa Ximbomba, on

els al·lots aprenen a cantar amb ximbomba, i un dels professors que els ensenya, Biel Cladera, que és un home que va aprendre a cantar fent feina, diu que quan els al·lots van a l'escola i tenen més de sis anys ja els és difícil aprendre a cantar bé, perquè ja duen el ritme que han après per les ràdios i ja els costa agafar el ritme natural del cant tradicional, en aquest cas de sa Pobla. Aquesta adoració per les novetats que vénen és molt important, per això als al·lots de sa Pobla que volen aprendre a cantar jo els dic que la manera que tenen de cantar ells aquí és tan bona com la que té Louis Armstrong al

-Quins són els principals perills per a la conservació del patrimoni cultural?

-Home, aquí un dels principals perills que tenim, molt gros, és aquesta allau d'immigració, no la immigració per la immigració, sinó aquesta onada tan de cop, que dificulta el coneixement, i crec que el coneixement basat en la relació de les persones és el que dóna fruits, el que fa que tothom se senti igual aquí on és. El que passa és que no hi ha temps de conèixer-se. A nivell particular, li puc dir que a sa Pobla estic envoltat d'immigrants i tenc amb

Mississipi. És a dir, Louis Armstrong difícilment sabia cantar una cançó de llaurar, igual que els d'aquí difícilment sabran cantar un cant espiritual, però el cas és que tan interessants o tan bons són els uns com els altres. Es tracta d'inculcar aquest sentit d'autoestima, ja que el desàrrelament també es produeix un poc per aquesta manca d'autoestima que tenim.

GLOBALITZACIÓ

-Aquesta falta d'estima és produïda només pel fenomen de la globalització?

-Sí, però hem de tenir en compte que la globalització no és uniforme. Aquesta globalització ve dirigida, hi ha una directriu que t'imposa, el que fa que en el fons no sigui una globalització lliure autèntica.

-La veritable globalització hauria d'estar basada en un intercanvi cultural equilibrat?

-Hauria de ser un intercanvi entre Mallorca i França, entre França i Amèrica, entre Amèrica i Mallorca, això seria una globalització. Ara, aquesta pressió unidireccional al món de la cultura no és globalització, més aviat és una imposició per part dels poders fàctics, dels mitjans de comunicació. De fet, pel que sé, un parell de grups d'àmbit mundial són els que dirigeixen tot això. L'altre dia mateix escoltava per la ràdio que EMI, un segell discogràfic que jo coneixia d'al·lot, liquida els seus actius de discografia i se'ls queda un altre, és a dir, que es produeix una altra concentració. Jo, com a apotecari, visc aquest fenomen de les concentracions empresarials al món farmacèutic. Les empreses que eren monstres econòmics, de les quals jo pensava que eren el més gran que podia existir, es concentren, s'uneixen amb unes altres tan grans com elles i de fet al sector només en quedaran mitja dotzena. Ara, en el fons, això no és una globalització democràtica, això ve a ser gairebé una globalització dictatorial amb la qual s'imposa una manera de ser. Per això jo crec que la feina d'organismes com ara el Consell Assessor de Cultura Popular de les Illes, amb els seus informes i les seves recomanacions, és poder fer arribar unes inquietuds, que hi són entre la gent corrent, però que no tenen,

Antoni Torrens i Gost va néixer a sa Pobla el 29 de gener del 1937. Fill de pagesos, acabà la carrera de farmàcia a Granada, encara que va fer els primers quatre cursos a Barcelona. Des de l'any 1967, quan va obrir un despatx de farmàcia a Can Picafort, exerceix d'apotecari. A més de la seva professió, Antoni Torrens sempre ha desenvolupat una gran inquietud cultural. L'any 1985 va organitzar la primera fira del llibre a sa Pobla i el 1993 va muntar a Barcelona la festa de sa Pobla a Gràcia, per recordar sant Antoni. L'any 1995 començà el Tradicionari, festival de música folk d'arreu dels països catalans. A més, ha estat impulsor de nombroses iniciatives per a la recuperació de tradicions, com ara la Nit de les Enramades per santa Margalida. Entre els seus reconeixements de mèrits destaca el premi Ars Magna de la Casa Catalana, el premi Bartomeu Oliver de l'OCB, l'Escut d'Or de l'Ajuntament de sa Pobla i la Medalla d'Honor de l'Ajuntament de Barcelona. L'any passat fou nomenat president del Consell Assessor de Cultura Popular.

a vegades, el camí per poder arribar al poder, en aquest cas el Govern de la comunitat autònoma.

-Què suposa el fet que el patrimoni cultural sigui en molts d'aspectes intangible, a l'hora de defensar-lo?

-És molt difícil, es tracta d'una dificultat. Me'n record de la primera vegada que vaig anar per Àustria, fa quaranta anys, el carrer feia olor de xucrut. Vull dir amb això que aquella olor, és també part del patrimoni cultural d'un poble, igual que quan vénis a sa Pobla per Sant Antoni, abans d'arribar ja sents l'olor d'espinaçada. Clar, això és un patrimoni intangible, això només és evident a partir d'un coneixement i d'una estimació d'aquestes coses. Però clar, perquè pugui existir aquesta intangibilitat hi ha d'haver uns costums materials, que formen part d'aquest patrimoni tangible afegit, inclòs dins el patrimoni etnològic.

-Es pot respectar un patrimoni cultural sense conèixer-lo bé?

-És molt important conèixer-lo, perquè el patrimoni si no el defensa el poble, tot considerant que forma part de la seva cultura, és impossible defensar-lo només des d'un punt de vista institucional i funcional. El patrimoni ha de tenir els ajuts necessaris de les institucions, però qui realment l'ha de conservar és la gent.

CONEIXEMENT I ESTIMA

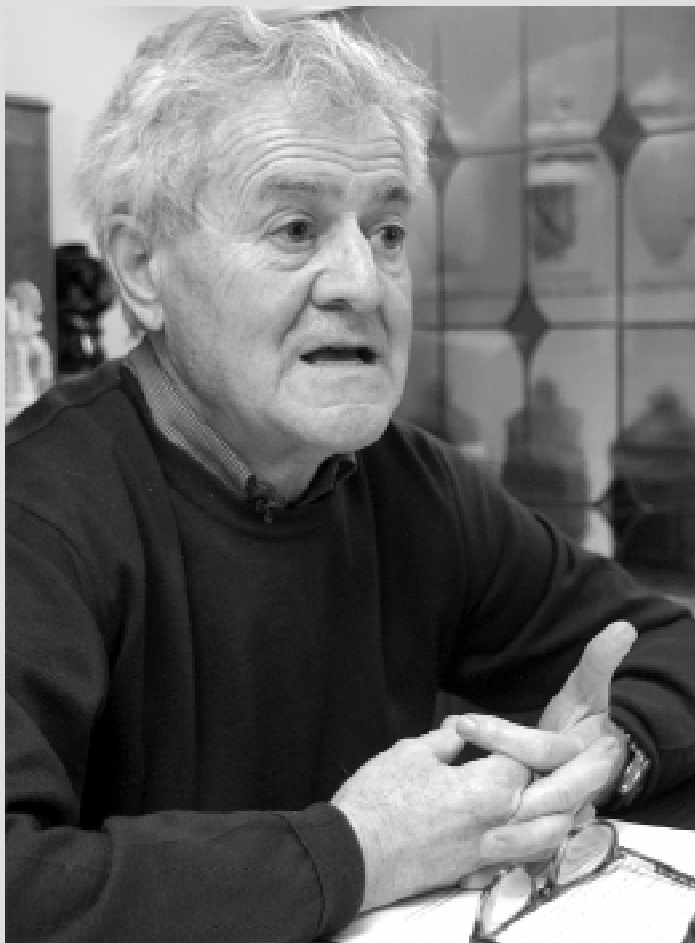
-Creu vostè que l'Administració ha d'actuar amb resignació o pragmatisme davant el retrocés de la nostra cultura davant d'altres corrents de fora?

-S'ha de respectar la llibertat individual de cadascú. Ara bé, el que passa moltes vegades és que no s'estimen les coses, perquè no es coneixen. Un cas que tenim aquí és el del ball de bot: durant la dictadura franquista hi havia ball, però només tipus Frente de Juventudes o Educación y Descanso, és a dir, quatre vestidets, quatre cosetes que eren molt guapes, però la gent no arribava a estimar-les, les veia com un espectacle, però no s'hi integrava.

-Potser d'aquí sorgeix l'aspecte pejoratiu del concepte "folkloric" d'un temps?

-Es va subestimar el folklore perquè no era participatiu, perquè les persones no s'hi podien expressar. De fet, quan es fan coses de manera participativa, quan la gent pot arribar a ser actor, funcionen. Per exemple, la festa de Sant Antoni a sa Pobla la fa la gent. El ball de bot s'ha popularitzat perquè la gent balla, el que passa és que hem de tenir en compte que els canvis són inevitables, perquè els mitjans de què disposa la gent també són diferents. Abans, un ball havia de ser en rotilada, en primer lloc perquè no hi havia altaveus, ara dins les grans places pot ballar molta gent perquè tothom escolta i sent la música. Un altre món és el de les xeremies, antigament hi havia les colles de xeremiers, per què?, perquè només hi havia el xeremier i el tamboriner, tampoc no hi havia manera de fer més xeremies, perquè no hi havia eines, no hi havia torns, els forats es feien amb una lli-

"La feina del Consell Assessor de Cultura Popular, amb els seus informes i recomanacions, és poder fer arribar les inquietuds de la gent al Govern de la comunitat"

ma, tot era diferent. En aquest moment, hi ha hagut una evolució molt grossa, hi ha hagut un perfeccionament i això ha fet que ja no siguin dos sinó que sigui més la gent que hi participa. Això no vol dir que els que volen conservar l'estil antic de colla no ho puguin defensar i aquí és on ha d'incidir la part administrativa. És a dir, aquelles coses

"El patrimoni ha de tenir els ajuts necessaris de les institucions, però qui realment l'ha de conservar és la gent"

que eren, que formen part del patrimoni tangible, procurar que puguin continuar sent d'aquella manera. Ara, també ha de comptar la llibertat de la gent, no es pot anar contracorrent. Precisament en aquest sentit, una de les tasques del Consell Assessor és definir aquells costums que pensam, o que es pensa, que són interessants de conservar, perquè no es pot conservar tot. Llavors, s'ha de jugar entre allò que es pot conservar i allò que pot desaparèixer, sense que això freni el que demana i el que vol la gent.

-Fins i tot les pedres formen part de la cultura popular?

-Les parets seques són definitòries d'un estil de vida. L'oliva a Mallorca ha desaparegut a mesura que ha canviat la cultura de Mallorca, em referesc a la cultura etnològica, és a dir, a la manera de fer, a la manera de ser, a la manera de viure. La manera econòmica de la gent d'aquí també ha canviat molt. Abans, si parlam de les oliveres, estaven concentrades a un lloc a les muntanyes, a les possessions, la gent del Pla a una època que no tenia feina anava a collir olives, es feia un oli d'una ínfima qua-

litat, però com que no n'hi havia d'altre, s'aprofitava tot. Avui en dia el negoci de les oliveres no ha estat l'oliva, sinó més aviat arrabassar les oliveres, dur-les al Pla i vendre-les.

-O posar-les a una casa formant part d'un element kitch.

-Exacte, quan un element determinat es treu del seu context de la cultura popular, es converteix en un pegat.

RECUPERAR TRADICIONS

-Certs sectors econòmics han aprofitat el fet cultural tradicional per fer negoci, com per exemple amb la denominació d'origen dels productes autòctons. Li sembla una bona alternativa per a la conservació patrimonial?

-Bé, més que per l'excel·lència del producte amb denominació o autòcton, crec que la gent aprecia aquests productes perquè, a causa precisament de la globalització, no sap què li donen exactament. Tu no saps com està criada la ramaderia, no saps com és la carn que menges. Per exemple, als Estats Units encara deixen engreixar el bestiar amb hormones. Per això, quan augmenta el nivell econòmic i cultural, la gent vol saber què li donen. No crec que s'aprecii l'excel·lència per l'excel·lència dels nostres productes autòctons, sinó més aviat com una garantia que allò és realment el que diuen que és. Abans el problema de la seguretat dels aliments no existia, perquè la gent tenia el seu corral, tenia les seves gallines. A sa Pobla, per exemple, hi ha el que anomenam arròs brut, l'arròs era "brut" perquè molta de gent de l'Albufera hi mesclava el que tenien a mà. Un altre clàssic de sa Pobla és l'arròs de marjal, que es feia quan la gent sortia de la feina, anava a la caseta, s'aturava, agafava un porro, una tomàtiga, una patata, ho mesclava tot i ja tenia el dinar fet, era així de senzill.

-Això vol dir que la gent torna a creure en el valor de moltes tradicions?

-La globalització ens du això, les multinacionals des d'un despatx controlen tota la cadena. Clar, només es controlen els resultats econòmics, no els resultats de qualitat. No se cerca la qualitat, se cerca agradar.

-Per què aquí hi ha tantes pizzeries i la coca mallorquina queda prou relegada?

-Per la pressió del màrqueting. De fet, el president de la Coca-Cola sempre deia que si qualche dia l'empresa feia fallida i li quedava un dòlar dins la caixa, no l'invertiria en màquines sinó que l'invertiria en publicitat.

-Què li semblen estratègies com el turisme rural per fer rendible una activitat en declivi com l'agricultura?

-De fet, una cosa no ha d'estar barallada amb l'altra. Es poden aprofitar coses de caire cultural, sobretot per sobreviure. Jo consider que el turisme rural és una manera de conservar aquestes coses, si està ben fet. Ara, s'ha d'anar alerta amb les imitacions que es facin per conservar. Moltes vegades, tu te'n vas per la carretera, i jo he vist xalets fets d'ara, que els tomària. Jo consider que els ajuntaments haurien de donar permisos d'obres només als projectes que tenguessin un cert respecte pel lloc on

-Es perdran algunes coses i se'n recuperaran, per ventura, d'altres. El que la gent o la joventut actual troba que l'ompl, no que li és útil sinó que l'ompl, allò perdurará. Continuarà perquè ho estimaran, ho deixaran un temps, però llavors hi tornaran. Li posaré l'exemple de les xeremies: fa deu anys que vaig començar a fer les trobades de xeremiers i vaig passar pena per replegar-ne vint-i-quatre. Vaig haver d'anar per tots els pobles i replegar tots els vells. L'any passat érem cent vuitanta, per què?, perquè això els ha anat bé, els ha servit per exterioritzar una cosa, per divertir-se, per passar-s'ho bé i jo crec que aquestes

són. No ha de ser el mateix una casa dins un hort de sa Pobla que dins un figueral, hi pot haver unes normes, unes directrius, que facin que es conservi, que quan tu vagis caminant, ja siguis autòcton o turista, no et pegui una bufetada el que veus. Ara bé, des que hi ha món, hi ha adaptació, és una constant de l'home i de l'animal. El món del turisme rural és l'adaptació d'un estat socioeconòmic. M'estimo més que hi hagi turisme rural que no veure una possessió amb les teulades que cauen, que fa ganes de plorar. Això sí, exigiria un mínim de control i d'integració a l'ambient on són.

-Per què són les poblacions més rurals, les de la part forana, les que conserven millor les tradicions i el patrimoni cultural?

"El món del turisme rural és l'adaptació d'un estat socioeconòmic. M'estimo més que hi hagi turisme rural que no veure una possessió amb les teulades que cauen, que fa ganes de plorar"

-Perquè tenen un poc aquesta memòria històrica, memòria de la vivència i del coneixement, no hi ha desarrelament. El pitjor de tot, com li comentava abans, és la manca de coneixement i la manca d'estima, això produeix un desarrelament i una persona desarrelada moltes vegades no es troba bé enlloc. Això és igual que

una persona, a nivell individual, que durant trenta anys té una casa i un sofà, aquell sofà és el seu, li agrada i no necessita canviar-lo per un de disseny perquè s'hi troba bé. Els sud-americans fan servir l'expressió "está desubicado". Clar, una persona desarrelada difícilment estima. És normal per a un immigrant que al principi no estimi, però el que no és lògic és que al cap de vint anys de ser aquí encara no estimi.

FUTUR JOVE

-Què creu que passarà en els propers anys amb el patrimoni popular?

EL CONSELL ASSESSOR DE LA CULTURA POPULAR

L'aprovació de la creació del Consell Assessor de Cultura Popular de les Illes Balears es va fer poc abans d'acabar la darrera legislatura autonòmica. Està integrat per dotze persones que representen cadascun dels tres consells insular de Mallorca, Menorca i Eivissa i Formentera i també el mateix Govern. Com reconeix Antoni Torrens, l'organisme encara no ha tengut temps de començar a fer feina, encara que "hem pogut realitzar un esborrany que està pràcticament acabat. Es tracta del reglament de l'organització, consensuat per tots els consells. Ara som a l'espera de tornar a reprendre la nostra tasca, perquè clar, al reglament mateix es contempla que quan hi hagi un canvi de govern el Consell Assessor ha de ser ratificat o s'ha de nomenar un nou consell", recorda Torrens.

El Consell Assessor té caràcter assessor i no executiu, encara que els seus informes seran preceptius en determinats casos, com per exemple la declaració de festes de Bé d'Interès Cultural. Però, segons apunta Torrens, "la seva tasca més important és la vigilància". També és tasca del Consell Assessor fer propostes, proposar les accions que consideri convenients davant els dubtes que puguin sorgir o que es puguin plantejar des dels diferents consells insulars o des del Govern. El Consell Assessor és també l'encarregat d'elaborar un informe anual sobre l'estat de la cultura popular a les Illes Balears a partir de les actuacions dels organismes públics. És a dir, segons explica el seu president, "es tracta de fer un llibre blanc que serveixi de base per fer un informe de l'estat real de la situació cultural i de la manera de conservar i promoure aquests trets que són característics i comuns a les Illes".

coses que la gent assumeix que li agraden, perduraran. Ara, unes altres s'acabaran, determinades festes desapareixeran. Desapareixeran aquelles grans revetlles dels pobles d'un temps, això se'n va. Avui tenen revetlla cada dia, gairebé tothom té cotxe, per mor de la mobilitat se'n van més a una platja, se'n van més a un lloc o a un altre. En canvi, aquelles coses que a nivell personal els pugui suposar una afició, aquestes són les que perduraran. Crec que s'ha d'incidir molt en la gent jove, perquè són ells els que conservaran el patrimoni el dia de demà. Crec que fa falta que hi hagi centres juvenils, de reunió, de convivència, on els joves puguin anar a desenvolupar-se com a joves, on hi hagi jocs, els que siguin, que no se'n vagin tots sols a jugar a una habitació. S'ha de promoure la interrelació, el que passa és que a vegades aquestes coses fan por a l'Administració, perquè tem que es generi una consciència, una consciència que no sigui la seva.

Entrevista a Lina Sansano

"Un costum, una tradició, una manera de fer les coses, una cançó,... tot això també és patrimoni i es perd igual de pressa, o més, que els objectes que tu pots agafar o comprar i dur a un museu". Lina Sansano reconeix que el més urgent, ara mateix, és recuperar el patrimoni

La història en primera persona

Magdalena Cortès

oral, la història contada en primera persona; tot allò que poden explicar els testimonis que queden del que va ser la societat rural eivissenca. Un món del qual ella enyora, sobretot, una cosa: el tarannà de la gent. Un parell de vegades durant l'entrevista fa referència a la manera de ser de la gent del camp: afable, discreta, al principi seriosa però

després plena d'ironia i de sentit de l'humor. Lina Sansano va començar de zero, fa deu anys, a recopilar peces d'aquella societat en extinció que conegué a través de la seva padrina. El Museu d'Etnografia d'Eivissa que dirigeix reproduceix una casa pagesa amb la intenció de mostrar com era la vida quotidiana a l'Eivissa preturística. Hi trobam la cuina, la cambra de dormir i la cova del vi, però també mostres de la indumentària, joies o instruments musicals. Un museu que, segons ella, dóna una idea romàntica d'un passat que ja no existeix. D'una vida que no era ni millor ni pitjor, però a la qual, pensa, ningú no vol tornar.

-Com va començar el vostre interès pel patrimoni cultural d'Eivissa?

-Sempre m'ha agradat molt parlar amb les persones majors, amb persones que saben coses, que t'expliquen, que et conten... per a mi és una gran passió que em continen coses i intentar entendre per què era que ho feien d'aquella manera, lligues els teus coneixements, saps que històricament hi havia això o allò i ho intentes casar per comprendre cada època.

No sé si hi té molt a veure, però la família del meu pare era de Vila i la família de la meva mare de Santa Gertrudis i sempre m'agradà molt parlar amb la meva àvia pagesa, perquè tenia una forma de ser molt especial que feia que tothom se l'estimàs, no només nosaltres, sinó tothom. Més tard m'he adonat, parlant amb la gent del camp, que tenen un caràcter molt afable, evidentment hi ha de tot i no es pot generalitzar. Tot i que al principi poden semblar secs i molt seriosos, després t'adones que fan contínuament bromes iròniques. És una gent molt entranyable i

jo, en certa manera, estic enamorada de la manera de ser d'aquesta gent que ja pràcticament s'ha perdut.

-Com va ser el procés de recuperació de patrimoni per al Museu d'Etnografia d'Eivissa?

-Me'n record que quan em varen encarregar el projecte del museu no hi havia ni una sola peça. Per començar a buscar em va ajudar molt anar un parell de vegades a la cadena COPE a explicar què volíem fer. Tenien un programa el dissabte matí que escoltava molt la gent del camp que es deia "El nostre camp". Al principi no passà res; llavors vaig començar a fer el treball de camp, a anar a cases pageses... i molta gent quan em veien arribar amb el cotxe em miraven amb aquella cara... "aqueixa vilera, ara què voldrà?". Començava a parlar, els deia que era Lina Sansano, el meu primer llinatge no és pagès, "i de ca qui sou?, vos sou aquella que parlau per la ràdio?", i això ajudava molt...

Després començava a explicar que preparàvem un museu i que buscàvem peces, i amb sort m'ensenyaven alguna cosa i em deien: "això no val per a res", "això ho vaig a tirar", i jo els deia, "no, no, no! si m'ho voleu donar o vendre jo m'ho enduc, per al museu m'anirà bé", "però si és brut, no val per a res, ho tenim aquí baix la figuera..." i, bé, a poc a poc...

-I com reacciona la gent quan veu a un museu els objectes de la seva vida quotidiana?

-Ho revalor i a més de revalorar-ho, s'emociona. El dia que es va inaugurar el museu, l'any 94, només teníem allò que era exposat i a partir d'aquell moment varen començar a ploure molt més de pressa les donacions. La gent va veure que aquelles coses que volien tirar eren importants i que no només no ho havien de tirar, sinó que a més, aquí se'n feien càrrec, ho varen començar netejar i a restaurar... i va ser una manera d'engegar. Sobretot el que era molt polit era veure com la gent gran s'emocionava de veure que la gent jove ens interessàvem per coses que ells havien utilitzat tota la vida que ara amb la

modernitat havien abandonat. És una experiència molt enriquidora.

EL FESTEIG PAGÈS

-Quin aspecte defineix millor la vostra cultura i la vostra identitat?

-Una cosa que ha influenciat molt i que ha marcat que les coses fossin com són i no d'una altra manera és la dispersió del poblament a l'àmbit rural. Antigament, ja des de l'època púnica, i això és molt important, el poblament de l'illa ha estat dispers, no s'han creat pobles concentrats amb totes les cases juntes i les terres per separat i el fet que cada un visqués aïllat ha determinat molt els costums d'Eivissa i Formentera.

-De quina manera ha influït aquesta dispersió del poblament?

-Un exemple molt clar, que és el que jo més he estudiat, és el festeig pagès. Els joves s'havien de conèixer per casar-se, però com que no vivien a prop i, a més, teníem aqueixes reminiscències, jo diria que del nord d'Àfrica, que no permetien a la dona moure's de ca seva i menys encara a les al·lotes fadrines, els al·lots anaven de casa en casa per conèixer les al·lotes i per començar el festeig pagès.

El diumenge, que era el dia que les famílies sortien i anaven a missa, era quan els al·lots veien les al·lotes i s'assabentaven d'on vivien, i potser el diumenge següent les anaven a visitar. Hi havia una forta autoritat paterna i si el pare considerava que la seva filla encara era molt jove no permetia el festeig, però una vegada que pensava que ja tenia edat per festejar, havia de deixar entrar tots els nois que hi anaven. Si la noia era guapa, de bona casa, simpàtica i tot això, hi anaven deu o dotze joves cada vegada i l'al·lota els rebia d'un en un. Mentre, tots els altres feien cua. A la part principal de la casa, que és la que nosaltres anomenem porxo, a un cantó es posaven tots els nois que anaven arribant, per rigorós ordre, i allí podien jugar a les cartes o xerrar o cantar, o el que volguessin, i a l'altre cantó de la sala es posaven tres cadires on s'asseia l'al·lota i devora l'al·lot i l'altra cadira es posava davant, girada al revés, i l'al·lot s'hi recolzava al

"La Guerra Civil va trencar moltes coses, va trencar molts de costums i moltes tradicions"

Lina Sansano Costa va néixer a Eivissa l'any 1962. És llicenciada en geografia i història i en antropologia cultural per la Universitat de Barcelona i postgrau i màster en museologia i patrimoni etnològic. El 1988 tornà a Eivissa, el primer any donà classes a l'Institut Santa Maria i l'any 1989 entrà a treballar a la Conselleria de Presidència del Consell Insular d'Eivissa i Formentera. L'any 95 va treure una plaça de tècnica de cultura a la Conselleria de Patrimoni. El 1993 li encarregaren el projecte del Museu Etnogràfic d'Eivissa i durant l'any següent es dedicà a fer el projecte i a la localització de peces. El museu, dalt del Puig de Missa, a Santa Eulària, es va inaugurar el 1994. L'any 2001 començà a fer feina en la creació de l'Arxiu d'Imatge i So, que es va presentar públicament l'any 2002 i del qual n'és responsable tècnica. Actualment compagina la seva tasca com a tècnica de cultura del Consell amb la direcció del Museu Etnogràfic i el desenvolupament de l'Arxiu d'Imatge i So. També és coordinadora de l'àrea de cultura popular de l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera i vicepresidenta del Consell Assessor de Cultura Popular.

respatller per tapar una mica i crear un ambient d'intimitat. La mare de l'al·lota sempre solia ser per allí pel porxo, per vigilar, i si hi havia molts d'al·lots podien acabar de festejar a les dues o les tres de la matinada.

-Fins quan es va mantenir el festeig pagès?

"La dispersió del poblament a l'àmbit rural ha determinat molt els costums d'Eivissa i Formentera"

-Jo diria que la Guerra Civil va trencar moltes coses, va trencar molts de costums i moltes tradicions. A alguns pobles va desaparèixer abans, per exemple, a Sant Jordi i als pobles més pròxims a Vila, però a Sant Carles i a Sant Agustí jo coneix gent que va festejar així; fins gairebé els anys cinquanta i seixanta.

-Quina importància tenen les joies a la cultura eivissenca?

-Malgrat que a les famílies de la pagesia no hi havia gaires diferències econòmiques, perquè en general totes eren més aviat pobres, les poques diferències que hi havia es

traslladaven al que s'anomena l'empredada o la joieria completa de l'al·lota, que eren els pectorals, els botons de les mànegues, les arracades i els anells.

Les joies passaven de mares a filles i si n'hi havia dues s'ho partien, en canvi els anells, si la mare en tenia, eren per al fill. I el fill els havia de regalar a la seva promesa. Hi havia una mica l'obligació moral que si un al·lot anava a festejar amb una al·lota que tenia empredada li havia de regalar els anells, en canvi si l'al·lota no en tenia, no hi estava obligat. Això provocava una certa endogàmia, una tendència al casament entre iguals, encara que sempre podia passar de tot, perquè hi havia alternatives per rompre aquestes tradicions, com eren les fuites.

-Què eren aquestes fuites?

-Els joves es casaven segons el que deien els pares, però si els pares deien que no i ells s'entossudien, tenien l'opció de fugir, i llavors els pares sí que ho consentien, perquè era una cosa que era socialment ben vista. Això sí,

no s'escapaven mai tots sols, de vegades no hi anava ni el promès a fer fugir l'al·lota, enviava uns amics o uns familiars que la duïen a casa d'un tercer, perquè mai no es posàs en dubte l'honestetat de l'al·lota. Hi ha uns historiadors, els Demerson, que han estudiat els processos judicials del segle XVII a Eivissa i quasi tots es refereixen a enfrontaments per ruptures de prometatges. Hi havia gent que escapava però que ho feia malament i llavors aquesta al·lota ningú no la volia.

També hi havia incidents greus molt sovint, perquè els nois anaven armats i si quan anaven a festejar es barallaven, perquè a més solien ser molt primmirats i per qualsevol cosa s'ofenien, tot d'una treien l'arma. Això ha fet que moltes vegades es digués que l'eivissenca era una població salvatge, encara que això depèn del color amb què ho mireu, perquè d'altres historiadors o viatjants com l'Arxiduc Lluís Salvador tampoc no ho veïeren tan salvatge i tan dramàtic i no s'escandalitzaren tant d'aquests costums.

-Per quin motiu anaven armats els joves?

-Els nois anaven armats perquè al segle XVI hi havia continus atacs dels turcs i els berbers. El govern local demanava a Madrid gent per a la defensa, però no hi havia manera, perquè era el moment que la Corona espanyola estava girada cap a l'Atlàntic, ja havíem descobert Amèrica i la flota se n'hi anava a buscar or i plata i les Illes, almenys Eivissa i Formentera, estaven abandonades. Aquests anys de tanta incursió barbaresca, Formentera es va haver de deshabitar perquè era un saqueig continu i a Eivissa els habitants es varen organitzar per vigilar des de les torres de defensa i poder defensar-se i amagar-se a les esglésies o a les torres quan hi havia perill. I sempre va quedar aquest costum dels homes d'anar armats amb ganivets o amb pistoles.

FORMENTERA

-I com era la societat agrària de Formentera?

-Formentera va estar quatre segles deshabitada per mor de les incursions barbaresques i em sembla que va ser a finals del segle XVII i principis del segle XVIII, quan ja es necessitaven més terres i no hi havia tant de perill, que es donaren cartes de repoblament a habitants d'Eivissa perquè hi tornassin. Al principi va costar molt, la gent tenia molta de por i hi anaven, sembraven i tornaven cap a ca seua, no deixaven la casa d'Eivissa, fins que a poc a poc s'hi varen establir. La gent de Formentera és descendent d'eivissencs, el que passa és que, amb dos segles, han deixat alguns costums més encotillats i s'han adaptat també a les peculiaritats de l'illa. Malgrat que estan pràcticament aferrades, Formentera és Formentera i Eivissa és Eivissa. Hi ha diferències, tant en la manera de fer com en la cuina, una mica en els vestits, ... no moltes, però pens que hi ha unes diferències que s'han de reconèixer i salvar.

-Com quines?

-Formentera és una illa molt plana, on tenen molta manca d'aigua i hi fa molt de vent. El paisatge en ell mateix ja

és diferent, perquè les terres estan molt subdividides amb parets per protegir el sembrat. Els tipus de productes que tenien eren molt més especialitzats. I si els productes d'allà són diferents, la cuina també és una mica diferent, a pesar que no són moltes les diferències. Per exemple, hi havia molt més costum i necessitat de sortir a pescar i els productes bàsics de la cuina eren més habitualment el peix que no a la pagesia d'Eivissa. S'estilava molt l'ensalada de peixet i també hi havia moltes casetes amb els seus llautets i, encara ara, es fa molt de formatge de cabra. En general han quedat potser una miqueta més anquilosats allí que no aquí i és curiós veure que si aquí, a Eivissa, els diferents pobles tenen cada un les seves varietats, allí a Formentera una cosa són els de la part de la Mola i els altres els d'abaix i també tenen les seves diferències.

EL TURISME

-Què va eliminar primer el turisme? Què és el que més s'ha perdut amb el pas del temps?

-Amb el boom turístic tot allò relacionat amb el camp tenia una connotació pejorativa. Es va passar de manera molt brusca, en una generació, d'una economia totalment d'autosubsistència al sector serveis, gairebé tothom s'avergonyia de ser pagès i va abandonar la cultura lligada al camp per anar-se'n a treballar als hotels. Això és comú a totes les Balears, si treballaves tot l'any al camp no tenies uns ingressos segurs i fiables, en canvi anaves a un hotel sis mesos i vivies bé tot l'any... La gent va arraconar els aspectes més característics de la nostra cultura local fins que, a poc a poc, primer alguns grups culturals com l'Institut d'Estudis Eivissencs o gent així, que havia estudiat i que tenia més sensibilitat, es va interessar per recuperar la nostra cultura. En els anys vuitanta i noranta, jo pens que ja va quedar clar que la modernitat està molt bé, perquè ofereix moltes comoditats, però que no s'ha de girar l'esquena al que és la pròpia història, el propi passat, la nostra cultura en general.

-Què va fer que Eivissa es convertís en una illa de referència del moviment hippy de tot el món?

-Jo crec que un fet típic i peculiar d'aquí, l'aïllament de les cases, segurament hi va tenir a veure. Els hippies au-

tèntics, els dels anys seixanta i principis dels setanta, eren gent que venia dels Estats Units, de Canadà,... gent de famílies riques que volia oblidar la societat de consum i viure a una casa de camp aïllada. I això és el que teníem aquí: cases aïllades, sense aigua corrent ni llum ni res. I tampoc no necessitaven gaire roba per vestir-se. La gent d'Eivissa primer s'espantava molt, però en el caràcter eivissenc per molt que un s'espanti no diu res, ho tolera, encara que això no vol dir que els agradi. Jo me'n record, sobretot dels primers anys, que veure gent nua a les platges ofenia molt, parl d'una època en què encara vivia Franco i tots anàvem a col·legis de monges i de capellans. Els nostres pares no es volien mesclar amb tot això, ells devien pensar que es podria aturar i quan varen veure

que no s'aturava sinó que anava a més, llavors ho varen acceptar i ja està.

-Què queda de la cultura de l'època preturística?

-No sé que en queda, perquè han estat canvis en poc temps que tothom ha hagut de pair més bé o més malament. Encara hi ha gent del camp, molt poca, que viu a l'interior de l'illa, gent major que és d'aquella manera, que cada setmana fan una fornada de pa, que es fan les seves espardeñyes d'espert, el seu vi, el seu oli... però la gent jove de Vila no n'és conscient.

ELS MUSEUS DEL FUTUR

-Pensau que els museus etnològics, com ara els entenem, deixaran de tenir sentit amb la desaparició de les cultures locals, per influència de la globalització?

-Tampoc no hem de confondre la història amb l'etnologia, que pot ser una cosa completament actual i contemporània. Museus com aquest, d'etnologia agrària, de cada vegada se'n crearan menys, però actualment es creen museus etnològics, però de la societat contemporània. La museologia té futur quan s'obre cap a la societat urbana i la societat industrial i per aqueixa part hi ha molta

"Tot el que t'explica la gent del camp és la història contada en primera persona"

DELS "BAILES REGIONALES" AL BALL PAGÈS

Al "porxet", la terrassa del primer pis del Museu d'Etnografia d'Eivissa, hi ha un espai dedicat als tallers d'artesanía. Hi trobam Xicu Bufí, artesà i mestre de ball pagès, que talla amb un ganivet el dibuix lateral d'un tambor fet de fusta. El tambor i la flauta són els instruments que toquen els sonadors dels grups de ball pagès, els balladors els acompanyen amb les castanyoles. Lina Sansano explica que precisament el ball pagès és una de les tradicions que més fàcilment s'ha conservat. Els grups de "baile regional" que organitzava Pilar Primo de Rivera facilitaren la seva continuïtat durant la dictadura. I dels "bailes regionales" es passà al ball pagès lligat a la cultura i a la llengua eivissenques. Amb les actuacions als hotels, els grups de ball pagès també es beneficiaren del *boom* turístic, encara que Xicu Bufí assenyala que es reduïren els sonadors de dos a un, perquè així "tocàs més a l'hora de repartir". Avui en dia, a Eivissa i a Formentera hi ha vint-i-dos grups de ball pagès, una xifra que "està prou bé," explica Lina Sansano.

El grup de Santa Eulària és un dels més nombrosos, cada setmana assagen una trentena de persones i en total són més de vuitanta. Balladors n'hi ha molts, però Lina Sansano explica que la cosa canvia quan parlem de sonadors o cantadors. Hi ha grups que només tenen un sol sonador

i de vegades, si no pot tocar, n'han d'anar a cercar-ne un altre d'una altra grup. Passa el mateix amb la cançó glosada i la redoblada que, diu Lina, tenen el perill de perdre's. Dins la cançó redoblada hi ha les anomenades caramelles, unes cançons que només es canten per Nadal i per Pasqua que provenen de l'època medieval i que evoquen els goigs de la Mare de Déu. El Consell Insular d'Eivissa i Formentera, a iniciativa del conseller de Patrimoni, Joan Marí Tur, vol declarar les caramelles Bé d'Interès Cultural, com s'ha fet a Mallorca amb el Cant de la Sibil·la. Per a Lina Sansano és important que la gent prengui consciència de la importància històrica i cultural d'aquestes coses, com a primera passa perquè tenguí interès a aprendre-les i a continuar-les. En aquest sentit, Sansano aposta per introduir dins el currículum escolar ensenyaments de cultura popular, com preveu la llei de cultura popular del 2002, encara no desenvolupada. Des del Museu, Lina Sansano s'esforça per atreure el públic local, per això procura canviar sovint algunes exposicions. El mes de maig s'ha presentat una mostra d'armes i ara té al cap preparar-ne dues, una sobre mestres d'aixa i una altra d'objectes referits a pes i mesures.

feina a fer. Per exemple, aquest museu tendeix a ser l'escenificació del que era una casa pagesa i això està bé, perquè a nivell didàctic la gent jove ho veu i es fa una idea aproximada de com es vivia. Però, hi ha altres tècniques, altres maneres d'exposar el material que pens que també poden ajudar molt i no només per explicar la societat tradicional sinó també la societat actual i urbana.

-Abans es vivia millor o pitjor?

-La gent tendeix a tenir una idea romàntica de la societat del passat, que no és real, i a creure que abans es vivia millor que ara. No sé si es vivia millor o pitjor, ara sí, es

vivia diferent. Ara hi ha més comoditats, ara tenim més estrès, ara patim més d'unes coses que abans no patíem, jo no sé qui es canviaria per viure a la societat d'abans. Ara intentam recuperar la cultura i el coneixement de les tradicions, però quasi ningú no vol tornar a viure com abans, perquè vivien a cases on no hi havia aigua corrent ni llum ni calefacció. No tenien cotxes... i a això ningú no hi vol tornar...

-Què s'ha de recuperar amb més urgència ara mateix?

-On s'ha de treballar més és en la recopilació de fonts orals. La història oral és molt important i això sí que pens que és una cosa en la qual encara no ens hi hem posat prou. I és molt urgent i molt important.

-Deia el filòsof Emili Lledó que "cada vell que mor a l'Àfrica és una biblioteca inexplorada on s'ha calat foc". Ho podem traslladar a la nostra societat?

-Sí, és clar. Tot el que explica la gent del camp és la intrahistòria, és realment la manera de viure d'un poble, la història contada en primera persona. I quan tens moltes històries gravades, destries el que és particular de cada persona i et trobes que hi ha uns elements base que coincideixen sempre. Però no es tracta de fer una o dues entrevistes, sinó de fer-ne un munt, i quan agafes una persona has d'aconseguir que s'obri. Això és el que més falta treballar ara.

Durant un període de quatre anys, Marc Moll Marquès va recórrer els pobles i els racons rurals de Menorca per recollir informació sobre les plantes de l'illa. No la informació que ja es pot trobar als llibres de botànica o als manuals especialitzats, sinó aquella referida als noms populars de les plantes, a l'ús tradicional de cada exemplar, a la utilitat de les espècies com a remeis curatius i medicinals o com a instruments per a una enorme varietat d'usos lligats a les activitats agrícoles, les artesanes i als oficis. Es pot dir que, gràcies a la voluntat, l'interès i els esforços d'una sola persona, Menorca compta ara amb un recull exhaustiu d'un material importantíssim, d'una informació valuosa que molt possiblement d'aquí a deu anys, perduda ja la possibilitat d'accedir a la memòria dels que conserven la saviesa oral, ningú no hauria pogut recopilar.

Les plantes de Menorca i el saber popular

Constanza Forteza

L'etnobotànic menorquí publicarà prest un catàleg exhaustiu dels noms i dels usos de la flora de l'illa

Al llarg d'aquest temps, Marc Moll es va dedicar, per exemple i durant els caps de setmana, a muntar petites exposicions aquí i allà, petites mostres amb exemplars frescs de plantes. "Anava -indica- a un lloc, en diumenge, tot coincidint, per exemple, amb el moment en què la gent es reunia a missa. Anava a la capella i li deia al capellà: "digau a la gent que passi després per aquí". I quan la gent desfilava davant les plantes, Marc Moll recollia la informació que, un a un, li proporcionaven sobre cada planta: el nom concret que li atorgaven en aquella zona i perquè l'empraven. A la vegada, també ocupava el seu temps lliure per fer entrevistes a pagesos o a "especialistes" de la ruralia: gent de marina, agricultors, carboners, esclata-sanquers, boleters, caçadors, etc. Una feina

irrepetible, no tant per la desmesura de l'esforç com pel fet mateix que la documentació que va recopilar ahir potser avui ja no la podria obtenir: "la realitat és que si un pagès vell em deia cinquanta noms, un jove només me'n deia deu". Una documentació, per tant, generacional i, sense la seva intervenció, condemnada a l'oblit.

UNA DÈCADA DE VIDA

Acabada aquesta tasca de camp, Marc Moll es va trobar amb una quantitat ingent de material sobre la taula. Material, a més, molt divers. A partir d'aquí va dedicar cinc anys més a ordenar aquesta massa de dades, a distribuir-les en tres grans apartats: el relatiu a l'assignació de noms populars, el referit a l'ús curatiu i medicinal de les plantes i, finalment, el que relaciona la vegetació menorquina amb els oficis tradicionals. Els resultats d'aquesta activitat, que li ha ocupat deu anys de vida i que s'han traduït en més de cinc mil fitxes, són ara visibles: l'octubre del 2003 publicà, a Documenta Balear, el llibre *Medicina popular menorquina. Segles XVI-XXI. Plantes, animals, minerals i diferents modalitats curatives*. El passat Dia del Llibre sortí, dins la col·lecció *Quaderns de Folklore de Ciutadella*, el primer número d'una sèrie, dedicat en aquest cas a *Les utilitats de les plantes a Menorca, segles XVII-XX. Agricultura, fructicultura i farratges*. Finalment, a finals d'aquest any publicarà, becat per l'Institut d'Estudis Menorquins, un catàleg dedicat als noms populars de les plantes de Menorca.

UN EXEMPLE PER A MALLORCA I EIVISSA

En una època en què sembla que la transmissió de dades és automàtica i que l'accés a la informació és universal, resulta que hi ha apartats del saber que només es poden transmetre de manera artesana, en aquest cas gràcies a la pa-

Durant més de quatre anys ha anat, poble per poble, racó rural per racó rural, a la recerca de la gent que li podia parlar dels noms locals de la flora i de com s'usava cada exemplar

ciència, l'afecció i la passió d'una persona com Marc Moll. La seva aportació és a més singular, Mallorca, per exemple, no compta amb un recull semblant: hi ha aportacions parcials, referides als noms populars de la flora, als nostres manuals clàssics de botànica o a publicacions locals disperses, però no hi ha una obra global amb una documentació completa i ordenada. A pesar d'això, Marc Moll lleva importància a la seva activitat: "Menorca és petita, limitada... i jo conec molta de gent. He pogut fer aquesta feina tot i ser tot sol. Fer-la a Mallorca, que és gran i molt diversa, seria més difícil, seria necessari un equip. En el cas de Mallorca, Cosme Aguiló ha fet aquest tipus de treball per als ocells, però manca en el cas de les plantes". Tampoc no hi ha una feina paral·lela a Eivissa, on Marc Moll té bastant d'interès d'anar i començar a estudiar-la. Sigui com sigui, la dedicació d'aquest etnobotànic pot ser un avís i un estimul,

més encara si es considera que el seu treball és aprofitable per a les tres illes, ja que els noms populars de les plantes, tot i la gran variació d'un lloc a l'altre, mantenen coincidències bàsiques.

El cas és que Marc Moll no és, a pesar dels seus interessos, un investigador clàssic o un docent universitari concentrat en la recerca al seu departament. És un tècnic forestal que va efectuar els seus estudis a Pamplona, on ja, de manera paral·lela als estudis reglats, va començar a formar-se en l'aplicació medi-

nal de les plantes o en tècniques com el quiromassatge. Ha treballat com a policia municipal, tècnic forestal i, ara com ara, és jardiner d'un hotel menorquí de cinc estrelles. Però de cada vegada dedica més temps a donar cursos dins programes de promoció laboral com l'Enllaç, a escriure i a publicar o a feines sorgides de la seva especialització com és ara la de poblar amb plantes autòctones el parc de la Fundació Rubió i Tudurí.

L'HERÈNCIA FAMILIAR

L'origen de l'entusiasme per les plantes és, en part, familiar: "tenc una branca important de la família que és pagesa", diu. I, a més, "el meu avi era carboner. Ell tenia un hortet i record que, quan jo era molt petit, ja em refugiava dins les pasteres. Era un retruc i ja sembrava". Fins i tot, "a l'adolescència, quan tens els problemes típics de l'edat, les plantes eren el meu refugi, més que una afecció eren un refugi. Si em sentia malament, entre les plantes millorava, m'hi sentia bé". D'altra banda, Menorca, l'illa de les Balears amb més endemismes vegetals, és un lloc clarament adequat per desenvolupar aquest interès. En primer lloc, perquè com tota illa, és un món tancat on s'han preservat moltes d'espècies. En segon terme, perquè, a diferència de Mallorca i d'Eivissa, Menorca presenta una geologia "amb dos tipus de sòl. Tenim sòls calca-

Marc Moll Marqués (Ciutadella, 1968) va estudiar de tècnic forestal a l'Escola de la Diputació Forestal de Navarra, estudis que va compaginar amb els de capatàs agrícola, quiromassatgista o amb el seguiment de cursos sobre plantes medicinals. Una vegada a Menorca i al llarg dels anys, ha ampliat la seva formació amb cursos de dret ambiental, gestió forestal o agricultura ecològica. El primer treball destinat a la seva publicació va ser la col·laboració i correcció del material del volum Les flors de Menorca, de Miquel Cao, publicat pel GOB menorquí. Posteriorment col·laborà a l'Enciclopèdia de Menorca, en els toms d'antropologia i en els temes relacionats amb el vi, l'oli, el tabac, la medicina popular, la fusteria, les espècies, etc. Com a coneixedor de la flora, ha col·laborat en la confecció i en l'enjardinament amb espècies autòctones del Parc Rubió i Tudurí i ha impartit nombrosos seminaris i cursos relatius a botànica menorquina, l'enjardinament ecològic, l'educació ambiental o sobre plantes medicinals. Amb relació a aquest darrer àmbit, acaba de publicar el fruit del treball efectuat al llarg dels darrers anys, Medicina popular menorquina. Plantes, animals, minerals i diferents modalitats curatives (Documenta Balear, 2003), mentre que el proper mes d'octubre sortirà el Catàleg dels Noms i Costums de les Plantes de Menorca, publicat per l'Institut d'Estudis Menorquins, el primer estudi sistemàtic sobre la nomenclatura popular de les plantes de les Balears.

ris, com a Mallorca, i sòls, al nord, de silici, on la terra és més argilosa, més vermella". Una divisió que contribueix a la varietat que facilita la biodiversitat. I tampoc no es pot deixar de dir que la preservació de Menorca, com a Reserva de la Biosfera i com a illa amb un gran marge natural protegit i un sòl rústic ja deslligat de la construcció, és envejable. La riquesa vegetal de Menorca es troba, segons Marc Moll, "bastant ben conservada. Hi ha tres o quatre espècies endèmiques que ja no hi són, que només creixen cultivades. Però, en general, està en bon estat, s'ha aturat bastant el procés d'urbanització i les coses es troben bastant garantides pel que fa a la conservació. Molt possiblement, aquí, el turisme no ha fet tant de mal com a Mallorca". En aquests moments, la flora de Menorca és, fins i tot, un reclam i el mateix Moll ha fet més d'una vegada de guia de naturalistes estrangers interessats en les peculiaritats de les plantes menorquines.

DIFONDRE L'ENJARDINAMENT AUTÒCTON

Una feina més difícil és, segons expressa, fer arribar a la jardineria dels hotels l'interès per uns criteris ecològics o per l'estalvi de recursos amb l'aposta per les plantes autòctones a la vegetació dels establiments. Marc Moll diu que "de cada vegada, entren més dins aquesta manera de veure les coses, però encara pesa molt, als hotels, l'opció pel jardí anglès, amb molta gespa i molta d'ai-

gua". Però, clar, "els hotels necessiten, de cada vegada més, una qualitat ecològica, perquè els mateixos clients ho demanen". De manera que les coses canvien a poc a poc. De vegades, la plantació d'espècies autòctones fracassa, perquè "s'ha de fer bé. El que no pots fer és mesclar plantes autòctones amb la resta de les dels jardins típics, perquè les espècies autòctones finalment moren quan els dones massa aigua, sobretot durant l'estiu, o si les sotmetes als tractaments nitrogenats, d'adob, que s'han de fer per a la resta del jardí; són plantes acostumades a viure en condicions d'escassetat i reaccionen malament davant l'excés. El canvi ha de ser gradual i per zones".

A QUALSEVOL LLOC, UNA PLANTA I UN REMEI

Marc Moll viu als afores de Ciutadella, a l'extraradi de la ciutat, en un d'aquests punts on la taca urbana comença a esvair-se i apareix una espècie de terra de ningú, amb la ruralia devora a punt de ser deglutida pel creixement urbà. L'entrevista es va fer un dels darrers dies d'abril, una jornada plenament primaveral en què les plantes pobladores dels terrenys agrícoles o abandonats que envolten ca seva aprofitaven per mostrar l'habitual ex-

"UN CAMP INESGOTABLE"

Al cap i a la fi, el treball de Marc Moll com a etnobotànic ha estat, en bona part, mirar i escoltar, abans que el bagatge dels que s'han relacionat amb la natura es perdés. Com diu, "tota la vida m'han agradat les plantes, tot el ventall de plantes. Hi ha gent que s'acosta a aquest món des del punt de vista especialitzat, que les observa des de l'òptica del botànic o des de la perspectiva del jardiner, però a mi m'agraden en tots els aspectes, el del botànic, el del jardiner, el del tècnic forestal, des de l'ús medicinal o per saber què en feien els oficis i feines del camp". D'un camp ha anat a l'altre, observant i demanant-se, "mirant una planta, pensant i esbrinant-ne l'ús". Potser encara sortiran més àmbits d'interès, cosa que no descarta, "perquè això és inesgotable". De fet, darrerament, ha aconseguit el carnet d'artesà per poder comercialitzar una sèrie de remeis que empra com a quiromassatgista. Un unguent seu d'herbes medicinals (oli verge d'oliva, cera verge d'abelles i herbes com el romaní) és un bon cicatriç i antiinflamatori. Un segon unguent per al dolor muscular (oli verge d'oliva, càmfora, essència d'eucaliptus i diferents herbes medicinals) és adequat per als problemes osteoarticulars i reumàtics. Finalment, una mescla d'oli verge d'oliva amb flors d'herba de Sant Joan, flors de camamilla i fulles de murta resulta ser beneficiosa per a les cremades, com a sedant muscular i per a la dermatitis. Per a aquell que, resident a Mallorca, vulgui consultar alguna cosa a Marc Moll, segurament el trobarà a la Fira de Plantes Medicinals que, el mes de juny, se celebra a Selva organitzada pel també coneixedor de la matèria Carles Amengual.

plosió floral, quan el sol d'aquesta època pega de bon de veres. La idea d'un simple passeig pels voltants es va convertir en una demostració de com la naturalesa, a cada metre, ofereix diversitat insospitada i serveis. Fèl·lera, coll de colom, amargot, pinyol de rata, rosella, morrissà, llengua de serp, tàrrec, herba de capsigrany, borratja..., centenars de plantes, totes amb un nom -en aquest cas el que li atorguen a Menorca- i una capacitat per ser útils: per ser depuratives, abortives, per donar de menjar al bestiar, per fer un unguent contra el mal d'esquena, per als ronyons, per menjar directament en una ensalada o per fer un ram. Només amb una mirada a un parell de metres d'on viu, Marc Moll identifica, assigna i ensenya.

Entrevista a Aina Pascual i Jaume Llabrés

Caputxines, patrimoni viu

Sebastià Verd

Aina Pascual i Jaume Llabrés fa anys que tresquen pel patrimoni etnològic de Mallorca, sobretot pels convents i, en particular, pel convent de la Puríssima Concepció de Palma. Des del 1996 fan un important treball de catalogació de tots els objectes que hi han trobat, des del betlem monumental fins a la col·lecció tèxtil, tot passant pel mobiliari o la ceràmica conventual. N'han publicat els catàlegs i han dirigit la restauració de diferents sales. Tot plegat un treball de recerca etnològica que es remunta als temps que sor Clara Maria Ponce de León fundà el convent el 1662.

Una feina de recuperació històrica que reflecteix una preocupació per mantenir viva la memòria d'un temps que no tornarà, però que és a les arrels de la nostra societat. Aina i Jaume ens reben a la porta del convent, per fer-hi una visita.

-Si els sembla podem començar com Déu mana, pel principi... Per què el convent de les Caputxines? Si no ho record malament, havien publicat un llibre sobre els convents de Mallorca...

AINA PASCUAL: Sí, el 1992 vàrem escriure sobre els convents de Mallorca per a l'editorial Olañeta, la qual cosa ens serví per introduir-nos en el món dels convents. Va ser una autèntica troballa. Havíem entrat en contacte amb un patrimoni extraordinari, que molts, i nosaltres matei-

xos, ignoràvem. Hi havia antecedents, com els treballs del pare Llompart sobre religiositat popular, però la realitat superava tot el que havíem imaginat. Això ens animà no només a conèixer què amagaven els convents sinó a donar-los a conèixer a la gent. I per això triàrem aquest, el de la Concepció, perquè, entre altres coses, tenia dues entrades i això facilitava que es pogués obrir una part al públic. Aquesta part on som ara, que les monges ja no empraven, perquè a mesura que disminueix el seu nombre han anat tancat sales. Aquí s'estotja el betlem monumental que sempre havia estat en clausura, que ningú de fora no podia conèixer. Vàrem parlar amb elles, els plantejàrem la possibilitat d'obrir una part del convent i acceptàrem. Haguérem de parlar amb el bisbe, amb el Consell de Mallorca, amb GESA i amb "SA NOSTRA" per finançar el projecte i així el 1996 ens hi posàrem a fer feina. També hi ha participat l'Ajuntament de Palma i més tard la Conselleria de Turisme.

-Cada any fan una exposició i tot un seguit de treballs de recerca. Com defineixen els objectius?

PASCUAL: Cada any, i en fa vuit, feim un estudi previ a l'exposició i publicam un catàleg. També inventariem, analitzam i si s'escau restauram una part del patrimoni. És una feina molt feixuga, molt més gran del que mai no vàrem imaginar, perquè els convents són una mina. Una mina que s'ha d'explorar, perquè, és clar, estam tan aventsats a estudiar i a interpretar patrimoni com la pintura, l'escultura o l'arquitectura que ens oblidam del patrimoni etnològic. Per sort s'aprovà la nova llei de patrimoni, ja l'estatal del 85 recollia aspectes fonamentals, però, sobretot, l'autònoma que té un apartat concret sobre patrimoni etnològic. És una bona llei, però arriba vint anys tard, perquè els darrers vint anys de desenvolupisme sense límits que hem patit han fet que molt del petit patrimoni s'hagi perdut, sense que no haguem tengut ni temps per fer-ne l'acta de defunció.

-I això que aquest patrimoni, per dir-ho de qualche manera, es pot reciclar i ser emprat per al turisme. A l'entrada del convent hi ha una placa dirigida als turistes...

PASCUAL: Exacte. Nosaltres no hem inventat res. A altres comunitats com Catalunya, Madrid, València o Galícia ens duen molt d'avantatge. El patrimoni és un atractiu per al turisme cultural. Tenim la prova a l'exposició "Las edades del hombre" que no és sinó un re-

cull del patrimoni religiós de Castella que ha rebut milers i milers de visitants. Sempre hem cregut que el nostre patrimoni té un potencial turístic, tot i que aquesta no sigui la nostra principal preocupació.

-Endemés de les Caputxines, quins altres convents hi ha?

PASCUAL: Convents?, a Palma en total set i altres dos a la part forana, a Sineu i a Inca. El problema és que no a tots es pot fer la mateixa feina. Això depèn en primer lloc de les comunitats, de la seva voluntat. Ningú no les pot obligar per llei ni molt menys. N'hi ha que són més obertes que altres. A Inca, per exemple, també hi ha un petit museu. Es tracta d'una iniciativa que quan es va començar des del Consell vàrem creure que podria tenir continuïtat. Bé, feim passes.

DEDICACIÓ AL PATRIMONI

-Anem una mica enrere. Prèviament als convents ja havien fet altres estudis sobre patrimoni: cases de possessió, cases senyoriales, patis, jardins... També són uns dels fundadors d'ARCA.

JAUME LLABRÉS: Sí, és cert. Tant n'Aina com jo fa molts d'anys que ens dedicam al patrimoni. Ella ja s'havia especialitzat en les cases senyoriales de Mallorca quan jo la vaig conèixer per fer, conjuntament, un llibre sobre els jardins. Després vàrem fer el dels convents. Hem tocat totes les teclades. Vàrem començar pel patrimoni monumental i arquitectònic i a poc a poc ens decantàrem cap a l'entorn dels monuments. El nostre mateix entusiasme ens ha duit a valorar no tant els monuments com el seu contingut. Una casa senyorial que s'ha conservat tal com era durant més de tres-cents anys no és igual si està plena que si ha estat buidada. Tant el mobiliari com les arts decoratives donen vida a aquests monuments. I nosaltres ens hem capficat en aquest tema. I, com ha dit n'Aina, els convents són un avenc. Eren com una possessió on es feia de tot. Amb col·leccions d'objectes que expliquen no només la vida de dedins sinó la de fora, la societat de l'època. Aquí, a les Caputxines sempre surten coses... encara hi ha molt per explorar i això que, dissortadament, en els anys setanta varen vendre una part del patrimoni per poder pagar unes obres de restauració que eren vitals per mantenir l'edifici. El convent s'esbucava. A pesar d'això... del que queda ja tenim sis catàlegs pu-

blicats. Sincerament pens que aquests catàlegs són una de les millors feines que s'han fet a Mallorca sobre arts decoratives i sumptuàries, però a part d'això hi ha molts de petits objectes que encara no sabem com hem de catalogar. Hi ha estisores, agulles, gerres...

PASCUAL: Quan abordam qualche tema concret cercam l'ajuda dels que ja han fet feines semblants o de gent que coneix un determinat ofici... per exemple, quan férem el catàleg de la joieria antiga que guarda el convent, perquè el convent té una petita col·lecció procedent de regals, ens trobàrem que gairebé no hi havia res documentat a pesar que la joieria té una importància cabdal a Mallorca. I vàrem haver de cercar un argenter, de família d'argenters, que ens pogués assessorar.

ANGOIXA PEL PATRIMONI

LLABRÉS: De vegades tens la sensació, l'angoixa, d'anar esma perdut, de no saber per on anar. Hi ha tanta feina a fer i tan poques coses conegudes. I, endemés, en un temps tan difícil, perquè es perd la memòria. Jo mateix, que som fill de pagesos, puc fer ús, i en realitat en faig, de moltes paraules que els joves de ciutat ja no coneixen. Perdem un patrimoni, objectes, costums, paraules... que no tenen preu. I sembla que no en som conscients.

PASCUAL: En Jaume té raó... Jo sempre pos d'exemple el cas de Binissalem, que he estudiat a fons, un poble que en el segle XVIII va tenir una importància extraordinària. Doncs bé, una cosa que sempre m'ha impactat molt és que en aquell temps hi havia més de cent cellers totalment equipats. Què se n'ha fet? Avui, amb sort, podem trobar un celler, només un, que conserva la vaixel·la. Han desaparegut, estan buits o s'utilitzen com a magatzem. Com és possible que en aquest poble, que ha estat capdavanter en la indústria del vi, no s'hagin conservat els cellers? Com és possible que no s'hagi conservat un celler on es pugui fer ara un museu del vi? I aquest només és un exemple. Hem de ser conscients que es perd un patrimoni etnològic molt important.

Pascual: "Els darrers vint anys de desenvolupisme sense límits que hem patit han fet que molt de petit patrimoni s'hagi perdut"

Aina Pasqual (Palma, 1948) és llicenciada en història de l'art. Ha publicat nombrosos llibres sobre el patrimoni de Mallorca: cases senyoriales, jardins, convents, molts dels quals ha realitzat amb col·laboració del fotògraf Donald G. Murray. És una de les fundadores d'ARCA.

Jaume Llabrés (Jornets, 1954) és historiador autodidacta. S'inicià com a col·laborador de premsa en temes mediambientals. Participà en els orígens del GOB i en la fundació d'ARCA. Amb Aina Pasqual ha col·laborat en els llibres sobre els jardins i els convents de Mallorca.

El 1996 iniciaren, conjuntament, la recuperació etnològica del convent de les Caputxines. Per a enguany preparen una exposició sobre el mobiliari popular.

GUIA TURÍSTICA PEL CONVENT

Abans d'iniciar l'entrevista, Aina Pascual i Jaume Llabrés ens mostren una part del convent, aquelles sales que han rescatat de l'oblit i que avui es poden visitar tres vegades per setmana, prèvia cita per telèfon amb la Conselleria de Turisme. Darrere cada porta, peces humils i algunes joies mostren com era la vida a l'interior dels murs que, d'altra banda, han servit per preservar unes tradicions, i unes feines que al carrer ja fa molts i molts d'anys que han desaparegut. A mesura que passam de sala a sala, ens expliquen allò que veim:

PASCUAL: Aquesta és una mostra dels elements més importants que constituïen la vaixela del convent. I de les eines que empraven les monges per dur a terme les seves activitats. No és tot, però sí una mostra significativa. Tot el que hi ha aquí està relacionat amb les monges. Per exemple, aquestes pintures corresponen al segle XIX, quan es festejà la canonització d'una santa caputxina. Elles mateixes les varen pintar, per decorar la capella. Les monges caputxines sempre han tengut una gran habilitat amb les mans. Per això, aquí veim flors de paper que feien elles mateixes, amb les eines que empraven i que encara saben utilitzar, perquè ens han explicat com ho feien. Aquesta altra és una col·lecció de gerretes de Felanitx...

LLABRÉS: Són gerres regalades. Al convent tot el que hi ha està fet per les monges o és regalat. Aquestes gerretes pertanyen al segle XIX i només les usaven el Dijous Sant, per això s'han conservat tan bé. De totes les peces que es mostren aquí en coneixem l'ús i la història. Tenen la seva biografia, la qual cosa les fa singulars i els dona un valor afegit. Això és molt important, perquè volem mostrar les coses tal com eren, perquè si aquestes peces anassin a un museu normal... llavors perdrien el seu significat. Per exemple, allà tenim un plat molt antic que es diu "el Fundador", un plat moreno que deu tenir dos-cents anys. Una peça popular sempre és molt difícil de datar, però d'aquesta en sabem la història, i clar, si sortís d'aquí, deixaria de ser "el Fundador". És a dir, aquí podem explicar les coses amb una riquesa de matisos que a una altra part seria impossible ja que les peces quedarien descontextualitzades.

PASCUAL: Per això l'exposició no vol ser un museu. Hem muntat les peces com si encara fossin usades. De fet, nosaltres hem vist com empraven moltes d'aquestes eines. Vàrem fer que ens ho mostrassin per poder documentar les feines fotogràficament. Una de les darreres que encara fan per encàrrec, d'una tècnica antiquíssima, és aquesta que veim, de prisar albes. Es fa a mà i substitueixen la planxa per unes pedres que fan aquests prisats a base d'hores i més hores de dedicació. Això de planxar encara ho conserven. Encara fan aquests arrissadets. Era i és una de les seves grans especialitats, perquè planxen d'una manera especial.

PASCUAL: Per això l'exposició no vol ser un museu. Hem muntat les peces com si encara fossin usades. De fet, nosaltres hem vist com empraven moltes d'aquestes eines. Vàrem fer que ens ho mostrassin per poder documentar les feines fotogràficament. Una de les darreres que encara fan per encàrrec, d'una tècnica antiquíssima, és aquesta que veim, de prisar albes. Es fa a mà i substitueixen la planxa per unes pedres que fan aquests prisats a base d'hores i més hores de dedicació. Això de planxar encara ho conserven. Encara fan aquests arrissadets. Era i és una de les seves grans especialitats, perquè planxen d'una manera especial.

Aquesta és la idea, els espais no responen a cap plantejament museístic encara que hem d'adequar-los des d'un punt de vista metodològic i de seguretat. En aquest altre espai hem reproduït una cel·la a l'antiga, com les que empraven per dormir: un clàssic llit de potes i el mobiliari mínim de què disposaven. Elles encara ho poden explicar directament, perquè les que ara viuen les han utilitzat.

LLABRÉS: Aquest és un mobiliari típic d'un convent, les monges ja no l'usen, però l'han emprat fins no fa gaire i per això ho poden explicar. Aquesta tauleta té un nom específic, li diuen el calaix de les toques perquè hi guardaven les toques. Vull dir amb això que aquí, mentre feim un inventari de les coses, també recollim nomenclatura. Noms que de no ser així es perdrien. Aquesta tauleta també té un calaix, però és diferent... és la caixeta dels llibres, dels llibres d'oració. Ho

veu? I aquí darrere hi trobam un grapat de talers i uns altres que es diuen talesos. Un nom estrany, que no es recull ni al diccionari. Són paraules que s'han fossilitzat.

PASCUAL: Amb les caputxines hem tengut una sort immensa, perquè totes elles tenen una memòria privilegiada. Se'n recorden de tot, dels noms, de com es feien les feines... I, bé, es tracta d'aprofitar al màxim el temps i de rescatar tot això perquè no es perdi, perquè no s'oblidi. Veu, tots aquests petits objectes els feien elles per recaptar. És clar, era un orde de clausura molt rigorós, que per sobreviure no tenien més patrimoni que les ajudes que rebien i la seva feina. Sempre han viscut de la caritat. No tenen rendes ni patrimoni. Sempre ho han fet així des de la seva fundació el 1662. És una característica d'aquest orde, la pobresa. Tenien, això sí, l'ajuda dels anomenats germans almoiners que vivien davant del convent i que demanaven almoïna per a elles amb la venda d'aquestes coses.

LLABRÉS: Aquest sistema de viure ha fet que darrere dels murs dels convents s'hagin preservat uns costums dels quals si no fos per les monges no en quedaria cap testimoni. Objectes d'ús domèstic, eines del camp, utensilis religiosos...

PASCUAL: A l'horta produïen fruita i verdura. També tenien animals. Aquesta pell de xot, per exemple, la varen adobar les monges. També ho sabien fer. El convent era com una petita possessió. Amb uns usos i costums que gairebé es varen mantenir intactes fins fa relativament poc. En realitat fins al concili Vaticà II que va relaxar una vida molt estricta, amb normes del segle XVII, i que introduí canvis. I també ha afectat la disminució del nombre de monges. No és el mateix un convent amb trenta monges de totes les edats que un amb només sis i totes majors com ara. La més jove té 66 anys i la més gran 92, gràcies a Déu totes molt sanes i amb una excel·lent memòria, però... l'edat hi és. És un problema general de tots els ordes tradicionals, caputxines, dominiques, franciscanes...

LLABRÉS: I ara arribam a la sagristia, que potser sigui la sala més important que mostrem. Aquí hem reunit les peces més valuoses, tant de mobiliari com d'argenteria i tèxtil. Veim una col·lecció de joies. També tenim dues urnes de casa santa, una és del XVII i l'altra del segle XVIII.

PASCUAL: Són peces que s'exhibeixen dins vitrines, perquè, clar, és una exigència que ens ve donada pel seu valor. Per això aquesta sala sí que s'assembla a un museu. No podem córrer riscos. Són peces que responen a cerimonials religiosos que abans se celebraven amb molt

de luxe, perquè la litúrgia seguia les normes del barroc, però que desaparegueren amb el Vaticà II, que va fer una crida a l'austeritat, va ser quan es canvià la llengua de celebració. Això va fer que molt del mobiliari es guardàs, s'estotjàs... però a nosaltres ens ha semblat interessant tornar-lo a mostrar, perquè forma part de la nostra història. Alguns de nosaltres encara recordam aquells cerimonials, però la gent jove ja no en té ni idea. I no es tracta només d'una qüestió religiosa, sinó que al darrere de totes aquestes peces hi ha una artesanía, uns artesans. Mallorca té una gran riquesa artesana, tant de la fusta com de l'argenteria.

LLABRÉS: N'hi ha prou de veure aquesta casa santa, d'estil rococó. És una peça de les millors d'aquesta època, com ho és la custòdia major, de la mateixa època, del segle XVIII, que demostra la qualitat que havien assolit els joiers mallorquins. En definitiva, és una manera d'apropar la societat actual a un art que ens és molt pròxim. Mallorca té una gran riquesa en arts sumptuàries i, per contra, no en té cap museu especialitzat. L'únic és el Museu de Lluc, gràcies a la col·lecció Mulet. El gran drama que tenim ara és que les grans cases senyoriales que quedaven es desfan i molt del patrimoni que s'ha conservat fins al segle XX ara no se sap què li pot passar en el XXI.

PASCUAL: Podem continuar, aquí hi ha una catifa turca del segle XVII, que va venir de Sevilla...

LA TRADICIÓ ORAL

-Endemés, ara és el moment, si més no pel que fa al patrimoni oral, perquè encara hi ha les persones...

LLABRÉS: Efectivament, encara hi ha algunes persones que conserven la memòria, que són vives i que ens poden explicar el nom i l'ús de les coses. Hi ha una gran feina a fer entre les persones majors per rescatar la memòria. Per exemple, aquí, a les Caputxines, una de les visites que feim és a la bugaderia. Doncs bé, quan vénen grups de dones majors de visita moltes recorden com es feien les feines fa cinquanta, seixanta, setanta anys, quan elles eren nines... Diuen, "això jo ho he fet". Ho saben fer i tenen el vocabulari. Tenen un coneixement que sense aquest testimoni mai no tendrà cap universitari i que és vital per a qualsevol investigació. A Jornets, quan jo era petit, no teníem ni electricitat. Record com es pasta-va, quines feines fèiem... Però aquest coneixement es perd a mesura que moren els més vells. I no és que jo sigui molt major, ara faré cinquanta anys, però vaja, m'adon que si mor la tradició oral moriran moltes coses.. Al cap i a la fi els objectes també tenen vida i sense el seu significat deixen de tenir sentit.

-Dediquen molt de temps a les paraules?

LLABRÉS: És clar. Miri, una de les altres visites estelars que feim a les Caputxines és a la cantina del pou. La gent no sap què vol dir "cantina". Pot ser conegui el significat que té la paraula en castellà. Cantina, en català, és un passadís que baixa fins a la cisterna i que s'usa per refredar i conservar els aliments. Segons el diccionari cantina no significa altra cosa. Aquí nosaltres hem rescatat aquesta paraula, que és la que empraven les monges, i la feim servir com pertoca.

Labrés: "Vàrem començar pel patrimoni monumental i arquitectònic i a poc a poc ens decantàrem cap a l'entorn dels monuments. El nostre mateix entusiasme ens ha duit a valorar no tant els monuments com el seu contingut"

xic i aplicar-lo adequadament és part de la nostra feina. Sense anar més enfora, quan vàrem fer el catàleg del tèxtil ens assessoràrem per expertes catalanes que quedaren meravellades de la riquesa d'aquest convent. I és que les monges ho escrivien tot. Cada cosa amb el seu nom. Aquest brodat... aquest punt... Tot. Aquest convent té una immensa riquesa tèxtil: casulles, capes... però la seva gran sorpresa no va ser tant la col·lecció com la documentació que hi havia. És a dir, la possibilitat d'una recerca "més enllà de..." Las caputxines eren famoses a Palma pels seus sargits invisibles. Aquestes casulles són plenes d'aquests sargits invisibles. Les monges encara ho saben fer i ho poden explicar, el que els falta ara són els ulls, ja no hi veuen tan bé com abans per sargir. Avui ningú no fa sargits, la nostra cultura és d'usar i tirar. Vull dir amb això que aquí es reflecteix la vida d'una determinada època a Mallorca, que ha de quedar reflectida a qual-

que banda. Són temes que semblen insignificants, però que no ho són. Per exemple, cosir, una feina que durant segles ha ocupat milers i milers de dones, no és un tema insignificant. Era la nostra vida i forma part de la nostra història.

MÉS ENLLÀ DELS MUSEUS

LLABRÉS: Nosaltres tenim ben clar que no volem competir amb cap museu, sabem que aquí, llevat de qualche excepció, no hi ha grans peces. No hi ha el millor tresor de Mallorca. De fet, entre els convents, aquest tenia fama de no valer la pena, perquè els grans convents eren Santa Clara o les Gerònies, convents medievals que guarden patrimoni historicoartístic d'una gran importància. Però nosaltres discrepam d'aquest punt de vista. Tots els convents són importants, com totes les possessions o com tots els cellers. Algú ha de recollir la història de la vida quotidiana. Rere tot això hi ha uns costums, una ideologia, que ens interessa conèixer. No només és important Sagrera, els grans arquitectes o els grans artistes. La història també la fa el poble.

PASCUAL: El problema sorgeix a partir dels anys seixanta, quan es produeix una desfeta tan grossa, un canvi tan radical. Es perd molt de patrimoni, molt d'estrís. Ara és el moment de replegar objectes, si és que hi som a temps.

LLABRÉS: L'altre dia visitàrem una possessió. Els nous amos feia només set o vuit anys que havien vingut a Mallorca i no sabien res de res del passat. Hi vàrem veure peces de terrissa que no sabem per què s'utilitzaven, rebots o cambres que eren buits i que no sabem què s'hi conservava. No hi havia tradició oral. És una finca que es transformarà en hotel. És perd el sentit...

PASCUAL: En canvi a altres finques on hem tengut la sort de trobar-hi les persones que hi havien viscut tota la vida, hem trobat tota la documentació que volíem. És aquí on encara hi ha una cultura viva. Una tradició que passava de pares a fills, que ha passat al llarg de segles i més segles, fins arribar a l'actualitat. Vivim un canvi total. La pròxima generació serà de ruptura total. Per això és tan important recollir aquests testimonis. No és que vulgui mitificar la figura de l'amo de possessió, que era una feina molt dura, els temps canvien. Tot això ha passat a la història. Però és bo que aquesta història pugui ser recordada. Forma part de les nostres arrels.

Entrevista a Cosme Aguiló

Cosme Aguiló força la memòria dels padrins que han sobreviscut al canvi d'època per salvar els noms originaris que ara ens poden ajudar a comprendre com eren i com vivien els nostres avantpassats. Per als que saben capbussar-se en aquests vestigis, la toponímia tradicional és l'empremta de les civilitzacions que ens precediren. A les Balears els primers vestigis són de l'època preromana i encara es conserven. Cosme Aguiló els cerca tots, en fa una dissecció,

Cada vell se'n du a la tomba coneixements irrecuperables

Gina Garcías Sansaloni

arriba fins a la medul·la dels noms aparentment capritxosos dels ocells, de les possessions, (excepte el de les noves urbanitzacions, dels quals fuig, regirat) de les coves, dels penyals, i amb ells esbrina qui les habitava, quina època els envoltaren, com han canviat les generacions. Només a Mallorca hi ha cent trenta mil topònims i amb Cosme Aguiló un centenar d'estudiosos estan decidits que no es perdin. Molts d'estudis estan fets, molt pocs publicats, i fa llàstima que alguns ajuntaments tornin a batejar els camins restaurats amb un nom que sepulta el seu originari.

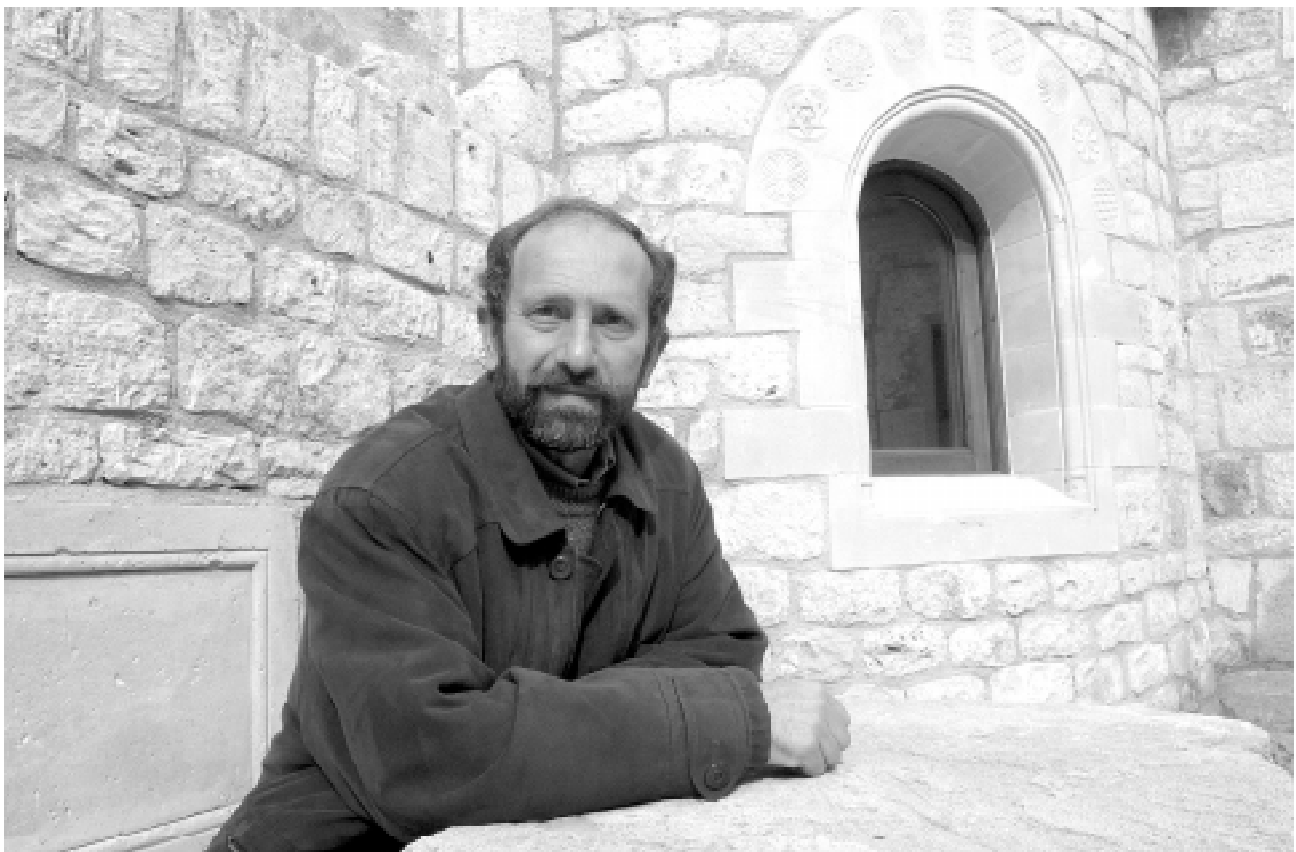
-Em diu que viu de la feina que fa a un hostel familiar, a Cala Santayí i que fa feina de filòleg només quan pot, però el cas és que es diu de vostè que és un dels millors especialistes en patrimoni intangible de les Balears: la toponímia, els costums, les supersticions, la gastronomia... Tot allò que no es pot materialitzar i que forma part de la identitat col·lectiva de les Balears.

-Tot això m'agrada, el meu món d'interessos és molt ampli.

Però ara estic concentrat en l'estudi de la toponímia.

-Està ben conservada?

-Hi ha una pèrdua important i progressiva, perquè la gent ja no viu al món tradicional que hem heretat. Els darrers cinquanta anys hi ha hagut un canvi social molt important. Hem passat d'una societat basada en el model d'exploració agrària a una societat de serveis, molt industria-

litzada, i això ha comportat un canvi de mentalitat col·lectiva. Cada vell que mor se'n du a la tomba un cúmul de coneixements que, si no els salvem ara, seran irrecuperables. Hem de salvar la memòria col·lectiva tot fent entrevistes a gent vella, que és el que jo faig.

-Sobre quins temes?

-Sobre toponímia, mostr fotografies aèries i deman als padrins que en funció de les seves vivències em diguin els noms de les finques i tot allò que hi ha al darrere d'aquests noms. Tot el ventall de coses que s'han adherit a cada una de les èpoques. Els noms són com una miloca, tenen una coa d'adherències històriques: llegendes, etimologies populars, descripció dels llocs, un succés important relacionat amb el lloc... Hi ha noms amb molt d'interès, generalment els que són d'origen desconegut.

-Com és això?

-Si una finca es diu sa Barraca, probablement és perquè a aquell lloc hi havia hagut inicialment una barraca de roter. Però si un lloc es diu Sol i Mina sempre serà intrigant conèixer-ne l'origen... Ara estudiï la zona de Santanyí i ses Salines, però abans havia publicat estudis toponímics sobre la costa de Lluçmajor, sobre Cabrera, sa Dragonera, la costa de Felanitx, la de Campos. He fet un estudi sobre Els Columbrets, l'illa de l'Aire de Menorca... tots els illots d'Eivissa i de Formentera, part de la costa nord d'Eivissa. Ara un jove ha aprofundit i ha millorat aquest estudi.

-Les fonts d'informació són sempre testimonis orals?

-Sí, però les contrastam amb fonts escrites. Miram la bibliografia dels llocs i ho relacionam tot. N'hi ha que tenen molta de documentació. Els classificam segons la font de documentació, la fonètica, la seva ubicació al globus terraqüi. La història del lloc està vinculada a la història del nom. Hi ha moltíssims de noms que no tenen documentació. Entre Santanyí i ses Salines he recollit més de set mil topònims i encara no he acabat la tasca. Molts d'aquests noms es perdran. La llista d'informants, de gent que he visitat per fer aquest treball, ja és limitada. Alguns m'han aportat gairebé un centenar de topònims.

ELS NOMS MÉS ANTICS

Cosme Aguiló Adrover (Santanyí 1950) és llicenciat en filologia catalana per la Universitat de les Illes Balears i des de fa trenta anys reuneix el material amb el qual elabora la tesi doctoral sobre la toponímia de Santanyí i ses Salines que és a punt d'acabar. Ha realitzat, juntament amb Antoni Mestre, l'Atlas Ornitològic de les Illes Balears. Ha publicat "La toponímia de la costa de Felanitx", "La toponímia de la Costa de Campos", "Notes especulatives sobre l'etimologia d'es Llombards, un nom precatà de filiació llatina ben documentat: es Camp Cucurutx (Ariany, Mallorca)", a *Estudis de Llengua i Literatura en honor de Joan Veny*. És autor de nombroses comunicacions i ponències. Col·labora, entre altres, en el *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica*.

SOTA CADA NOM HI HA UNA HISTÒRIA

"Sota cada nom hi ha una història. Arribar a l'origen del nom es pot fer de dues maneres, amb la inspecció ocular del territori o amb la documentació històrica. Si un lloc es diu Son Tigo, com succeeix a Santanyí, pots pensar en primera instància que "Tigo" és un malnom amb el qual s'identifica una possessió. Però ja és sospitós que al poble no hi hagi hagut ningú amb aquest malnom. Si vas al lloc i veus que la terra és cendrosa, obscura, que s'hi troben ceràmiques i que ha estat un lloc de poblament antic, el que has de pensar és que el nom original va ser s'Antigor, que ha passat a Son Tigó per la força dels "son". Si després el trobes documentat com a s'Altigor ja no tens dubtes. Així veus que la inspecció del territori és bàsica per a conèixer l'origen del nom".

-Quins són els topònims més antics que es conserven a les Balears?

-Els de l'època preromana. Se'n conserven pocs. Mina, Garonda... són noms que solen tenir una e àtona final, transcrita com una a, una "er". Selva és una paraula preromana. Està documentat com a Silvar o Selver. Pula també és preromà. Boca, de Pollença... Tenim epígrafs, làpides de bronze.

-Els topònims canvien quan canvia la propietat de la terra?

-Els topònims solen canviar en cada transacció, però no sempre. Al segle XVI varen desaparèixer molts de topònims. Ja hi havia hagut un procés semblant a causa de la conquesta catalana. Quan canvia el poble que domina una terra es produeix també un canvi d'usos i dels noms dels llocs. Quan arribaren els catalans, substituïren amb els seus noms els dels àrabs. Però no succeeix sempre. A les finques de muntanya, que són molt extenses i han canviat poc de propietari, normalment es conserven els noms antics. De la toponímia musulmana n'hi ha més vestigis a la muntanya que al Pla; tot i que hi ha alguns indrets conservadors al Pla, com per exemple Sencelles, que té mitja dotzena de topònims musulmans. A les Illes, fins i tot a Menorca que és on n'hi ha més, es conserven molt pocs topònims àrabs, si comparem amb la gran quantitat de toponímia catalana que hi ha a les Balears. A Eivissa i a Formentera encara hi ha menys toponímia musulmana, perquè allà hi ha molt de minifundisme, les parròquies es varen posar sota la invocació d'un sant o d'una santa... Però si ens hi fixam, veiem que sempre conserven darrere el nom antic, per exemple, Sant Carles de Peralta, Santa Gertrudis de Fruitera, Sant Joan de Labritja, Santa Agnès de Corona... i els eivissencs encara diuen Corona.

LA POBRESA

-Per què Eivissa va adoptar més noms de sants que Mallorca o Menorca?

-Perquè era l'illa més pobra i l'Església hi va tenir més facilitat per dominar la gent. A Eivissa tot són noms de sants i de cases, "cal"... ,en canvi "son" no n'hi ha. Per exemple, diuen Sant Gelibert i és perquè han canviat el "son" per "sant" perquè Gelibert no és cap sant, mai no ha passat pel Vaticà.

LA CAPACITAT D'AUTODEFENSA DE LA TOPONÍMIA

"Quan hi ha un canvi cultural, els topònims i la cuina són les dues darreres coses que es perden. Si no és un canvi sobtat, si convivim un temps amb altres cultures, per molt que ens facin desaparèixer, conservarem els nostres noms i la nostra gastronomia, perquè la toponímia és difícil de canviar, els noms de coses importants, sobretot. La toponímia actua com a refugi de paraules que han desaparegut fa molts d'anys. Amb la cuina passa igual, els estrangers van a un restaurant i demanen tumbet: el tumbet els interessa més que el català. És més assequible, més fàcil d'apreciar". Es consola Cosme Aguiló.

-Quina és la diferència entre "ca" i "son"?

-Les cases designen un habitatge, propietat de la persona que dona nom al lloc. El "son" defineix un lloc, generalment una extensió de terra. A Mallorca els "son" tenen tanta força que han arrossegat els "sants". Per exemple, no deim Sant Salvador, sinó Son Salvador, Sant Cadena, un nom d'origen àrab, a Alaró, s'ha transformat en Son Cadena, Santa Eulària de Muro, ha tornat Son Eulària, Sant Jordi de Son Servera, en Son Jordi... i a Sant Llorenç li diuen Son Llorenç. En canvi a Menorca passen les dues coses. Això són els "son" antics. Els moderns solen designar una qualitat del terreny, com Son Divertit o Son Tranquil, però això ja no hi té res a veure. Són mots moderns. Els "son" varen néixer al segle XV i al XVI es generalitzaren arreu.

TREBALL D'ARQUEOLOGIA

-Amb la toponímia es poden conèixer els orígens de les possessions?

-Gratar en el nom dels llocs és com fer una excavació arqueològica. Si feim un tall en vertical, al damunt trobam les capes més modernes de noms. La darrera capa és la formada per aquestes barbaritats toponímiques que hi ha pertot. Bahía Azul, Bahía Grande, Sometimes, Porto-Drach, Las Montañas Verdes d'Eivissa i animalades com aquestes, que són el reflex d'una època. A mi no m'interessa gens estudiar aquests noms, que ho facin les generacions futures. Jo no vull perdre temps en això, perquè la vida és breu i la vull dedicar a coses més apassionants. Llavors trobaríem els noms catalans més moderns, els creats els nostres dies, per exemple La Pesquera dels Raves, a Lluçmajor. També hi ha aquells noms catalans de mitjana antiguitat. La gent no els ha vist crear, però no tenen a la seva estructura cap paraula arcaica. Aquestes dues èpoques es barregen un poc. Més antics són els noms que es basen en paraules que la gent ja no usa, tot i que encara en coneix el significat, per exemple, sa Rota Monavit, a l'Alqueria Blanca, que vol dir la rota del meu avi. Llavors hi havia aquelles paraules tan antigues, que ens varen venir amb la conquesta catalana i es varen esvaïr de cop, per exemple sa Creta, que és una paraula del català medieval d'origen llatí que vol dir, esclatxa, fissura i que es va perdre molt aviat. O per exemple sa Font del Què, "què" és una paraula d'origen preromà que vol dir roca. De fet a zona d'Alcúdia trobam el llinatge Quès. I efectivament, si anam a sa Font del Què, veiem que està sota una penya molt grossa. Llavors hi hauria els topònims àrabs i els araboberbers, que són difícils de distingir. A Mallorca n'hi ha molts de noms berbers, per exem-

ple Tanger a Sant Llorenç o Talis a Menorca o Tralabuja, que és la forma berber de dir Trípoli, la capital de Líbia. I àrabs, moltíssims, tots els que comencen per "Al": Alcúdia, Algaida, Alcàssar, Almalluig. I també els que comencen per "Binis" que vol dir "fill de" i que van seguits d'un nom tribal, i que també han derivat en "Beni", "Bin", "Bumi" o "Bumiferri", a Lluçmajor.

Hi ha altres noms àrabs, com Turmadem, a Menorca, que ve de Tur Al Madem que vol dir "pujar a la mina". Anteriorment hi ha els noms d'origen llatí que els àrabs varen conservar, per exemple Colombà, a Lluçmajor, que no du article perquè els mossàrabs no posaven articles. Gallicant a Campos és un nom preromà. Tots els noms que acaben amb una o final àtona, com Campos, són d'origen preromà. Campos vol dir "la terra plana". Tricampos a Menorca, que vol dir "entrecamps". Tots els "Porto" antics vénen del llatí: Portopetro, Portocolom..., Portocristo no, és modern. Portmany a Eivissa antigament era Portomany. Cada nom és un estudi, no es pot generalitzar.

LA RESISTÈNCIA DELS NOMS

-El Decret de Nova Planta va influir en els noms?

-No. Fora dels centres oficials de l'Administració, la gent va continuar fidel a la seva llengua. Ha fet més mal la televisió i la modernització de la societat que el Decret de Nova Planta, tot i que no vull negar que va fer mal... Però no massa ni a la toponímia ni a la llengua. Aquí, almenys la gent que jo he conegut quan era nin, parlava un català correctíssim, tot i que circulaven alguns castellanismes del segle XVI. La gent tenia una fonètica neta, que ara no té. Ara el sistema consonant del català pateix amb les generacions novelles. Quant sent el que diuen els nins m'espanta. Els castellanismes lèxics són els més bons d'eradicar, però no els que penetren a la fonètica, a la morfologia o a la sintaxi. Les estructures de la llengua comencen a patir. Ara el català sofreix un procés de llatinització. Cada dia és més ben conegut i més mal parlat.

-Amb la toponímia vostè ha esbrinat la forma de ser d'un lloc?

-La toponímia ho reflecteix tot.

-Les supersticions?

-Sí, tenc un llibre que ho explica. Sa Cova dels diners...

L'EROTISME DELS NOMS

-El masclisme ancestral?

-Si cavil·lés un poc trobaria qualche cosa. Sí, per exemple els topònims basats en metàfores sobre el membre masculí són més freqüents que els basats sobre el sexe femení. Tots els "penyals" Bernats, "carall", "bernats"... tot això ve d'aquí. Vaig publicar un treball titulat "Erotisme i toponímia", em va agradar fer-lo perquè no hi havia res publicat. Miri, és freqüent trobar metàfores basades en els pits femenins: el Racó de la Mamella, la Mamelluda, la Cova de ses Mamelles. Basades en els genitals femenins, en canvi, és molt estrany. Metàfores dels genitals masculins són més freqüents "carall" era el mot antic per designar el membre masculí, que era un tema tabú.

Amb el temps, per evitar el mot obscè li varen dir "cavall" i n'hi ha molts a Catalunya i a Mallorca. A Mallorca n'hi ha set o vuit. A tot el territori són "Cavall Bernat" excepte dos que es continuen dient "Carall", un a Els Columbrets, que és una bestiola de penya que té més de trenta metres i això que els vaixells americans la varen circumcidat amb les seves maniobres militars.

-Què ha trobat en temes d'erotisme?

-Fornicació, prostitució, infidelitat. Sobre la infidelitat n'hi ha molts. N'hi ha un de molt guapo del qual sé l'etimologia però no l'explicació. A Artà hi ha una pesquera que es diu sa Cugusa. *Cuguquius* en llatí vol dir banyut. D'aquí ve el nom, que està relacionat amb un nom d'ocell, el cucut. És un ocell que pon dins el niu d'un altre, no fa niu. La femella d'un altre incuba el seu ou. Per això es pensava que la femella li posava banyes. D'aquí ve la relació entre cucut i "cugusa". És una paraula medieval. Però no sé el motiu pel qual es va posar aquest nom a la cova. Jo he visitat el lloc i no hi he vist cap relació. Ara, la mar rovega! He visitat pesqueres on la mar s'ha menjat els senyals que li donaven el nom. Devora el far de ses Salines hi ha un indret que es diu s'Esclata-sang, però la mar va tomar "l'esclata-sang". La mar modifica la costa i la toponímia dóna testimoni de com era la costa abans.

-Hi ha toponímia que reflecteix la pobresa?

-Són les "rotes". N'hi ha moltíssims. Rota ve del llatí *rupta* que vol dir terra rompuda, terra artigada. Com en català medieval era "artilla", que només hi ha dos. A Alaró i a Alaior.

LA TOPONÍMIA URBANA

-La toponímia urbana és més recent?

-No. Bé, normalment ho és, però també hi ha noms ben antics a la toponímia urbana. A Selva hi ha un barri que es diu Vallenga, ve del llatí *vil·la*, que vol dir, vil·la petita. Hi ha noms molt interessants als pobles. A Santanyí hi ha noms a punt de desaparèixer.

-Ara és l'època de més risc per a la toponímia antiga?

-Sí, però també per als monuments. N'hi ha de ben importants que són a punt de desaparèixer sense que ningú no els pari gens d'esment. Per exemple, llocs on hi ha hagut un accident a les carreteres i on antigament hom posà una làpida amb el nom de l'accidentat. N'hi ha a Mallorca, no tants com els que trobaríem a les illes de l'orient de la Mediterrània. A Grècia per exemple, trobam arreu senyals dels llocs on la gent ret culte. Antigament posaven una pedra amb el nom. A Santanyí en conec una, per tot Mallorca en reuniríem un bon grapat. Són dels segles XVIII i XIX. I ningú no els ha prestat atenció. Jo vaig estar a punt de publicar un treball, però la veritat és que no em puc embarcar en tantes dèries.

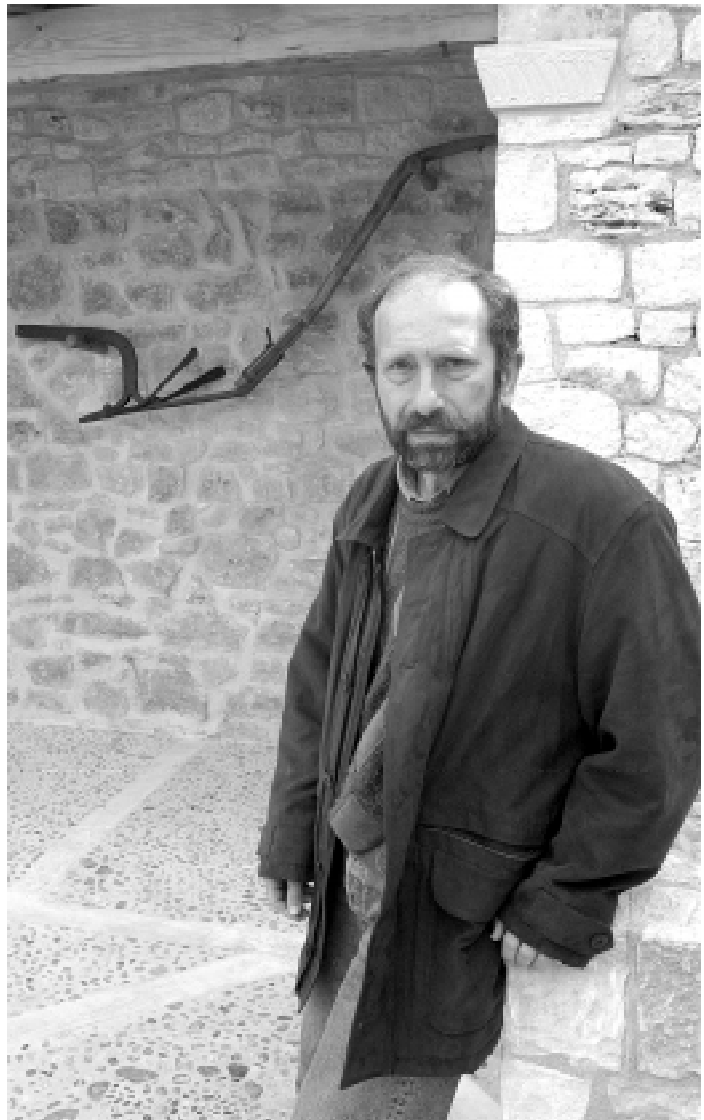
EL FRANQUISME

-El franquisme va fer molt de mal a la toponímia?

-Hi havia una resistència popular, però es varen fer molts

LA RESPONSABILITAT INSTITUCIONAL

"Les institucions... de conservadores només en tenen el nom. No conserven gaires coses. No dóna vots això... Hi ha alguns ajuntaments que sí que han mostrat la seva preocupació per conservar el seu patrimoni onomàstic, però generalment no. De vegades hi ha falta d'imaginació. I es podrien fer moltes coses. En primer lloc, escriure correctament els noms, les incorreccions creen molt mala imatge. De vegades veus intents de fer les coses ben fetes, però manquen els coneixements previs. Aquí s'han retolat molts de noms de camins i de vegades s'ha fet sense un estudi previ. Han posat el nom que indicava qualsevol. No recuperar el nom antic i posar-ne un de nou és donar opció a una substitució toponímica".

de desastres i la indústria turística va acabar de fer el mal en posar Cala Romàntica a s'Estany d'En Mas, Bahía Grande per substituir Pedra Fort, que és un nom molt antic, dels primers de l'època catalana. El nom és un testimoni d'una època molt antiga. Posar un nom nou és tirar terra sobre set-cents anys d'història com si res. Tollerich ha estat substituït per El Dorado.

-Perquè Tollerich no ven...

-Jo crec que ven més. Que em diguin que s'ha substituït

Cala Mosques perquè tenia una connotació desagradable ho puc arribar a entendre, encara que jo no ho substituiria mai. Hom ha vist mai que a algú se li hagi passat pel cap substituir El Escorial? A ningú. I això que un "escorial" és un femer, un lloc d'escòries, on tiren els fems. Tot i així s'hi han enterrat reis i no veig que ningú s'hagi escandalitzat i hagi dit que s'ha de substituir el nom perquè

n'estaria ben content, perquè és una gran autoritat en aquesta matèria, en sap molt. Estaria en bones mans. Cançons n'hi ha moltes de publicades. Ara Antoni Gili, d'Artà, n'ha publicat un bon grapat que completen les que va recollir el pare Ginard. De totes formes això no serà una obra completa mai. Sempre n'hi haurà més. Com el Diccionari d'Alcover Moll, sempre es podrà completar. Igual

"escorial" és un nom desagradable que fa pudor. No passa res. El nom no fa la cosa.

-El cançoner també recull noms de llocs.

-Sí. M'ha agradat recollir aquestes cançons. El cançoner transmet vocables que també són en desús, morfologia antiga, lèxic antic... És molt interessant.

-El cançoner pateix un major risc que la toponímia?

-La gent ho ha memoritzat. Però de cada vegada interessa menys. Ara hi ha altres maneres de divertir-se. Abans es contaven rondalles i es cantaven cançons. Avui en dia qui sap una rondalla que no l'hagi llegida a un llibre? I també es conserven molt poques cançons a la memòria oral. Mossèn Alcover no va recollir rondalles de contingut eròtic i això és una gran pèrdua. Jo mateix m'he trobat en el cas que els informadors no m'han volgut contar rondalles eròtiques... i es perdran. Una dona me'n va dir una, una mica eròtica, i quan me la va haver dita, es pegava tocs pel cap i deia no m'ho havia d'haver contat mai, allò... Jo la vaig publicar il·lustrada amb uns dibuixos de Bermejo, que és un gran dibuixant, però la dona no em va deixar publicar el seu nom. He estat a temps de recollir moltes de rondalles que són inèdites. Pep Grimalt m'ha dit que té la intenció de publicar-les qualque dia. Jo

passa amb els topònims: si hi ha quatre-cents mil topònims a l'Honomasticum, pensem que només a Mallorca deu haver-n'hi entre cent vint-i-cinc mil i cent trenta mil. Un home tot sol, una vida, no basta, ja és un miracle el que va fer Coromines. Si detectam alguna equivocació a Coromines no li hem de fer retrets, sinó que sempre li estarem agraïts.

-Hi ha suficient gent a les Balears preocupada per aquests temes?

-Suficient per poder salvar tota la toponímia, no. Ara, hi ha molts d'investigadors en toponímia i antroponímia. A la Universitat hi ha interès. És curiós, amb tanta feina com hi ha feta només hi ha un municipi, Selva, que tenguí tota la toponímia recollida i publicada. Una tesi doctoral d'Antoni Ordines. Hi ha la de Nofre Rullan sobre Esporles, que està feta però no publicada, i finalment la meua, de Santanyí i ses Salines, que també està feta però no publicada. La toponímia de Pollença està pràcticament recollida també, per Miquel Àngel March, i després hi ha algunes zones concretes com el Pla de Sant Jordi, l'Albufera de Muro, alguna part de Manacor, Lloret, Sant Joan... i jo tenc illes i costes. Però és molta de feina i de cada vegada hi ha més poca gent que ens pugui informar. Si ens torbam un poc ja estarà definitivament perduda.

La biodiversitat separa els països rics i el pobres

FÒRUM A LES CANÀRIES

Gea

Tot i haver aprovat la declaració, la Setena Conferència de l'ONU sobre biodiversitat accentuà el cisma existent entre els estats desenvolupats i la resta del món. Els països rics firmen compromisos, però no aporten finançament suficient per protegir zones en perill tant a Amèrica del Sud com al sud-est asiàtic

La Setena Conferència sobre Biodiversitat organitzada per l'ONU va finalitzar a Kuala Lumpur, Malàisia, amb una declaració que va satisfer les aspiracions dels països rics, sobretot d'Europa, però que va decebre els països menys desenvolupats. La declaració és un compromís a favor de la conservació -sobretot de les zones en perill d'Amèrica del Sud i del sud-est asiàtic, però sense unes línies concretes de finançament. Les delegacions llatinoamericanes expressaren l'enorme dificultat que suposa complir els objectius marcats a Kuala Lumpur sense ajudes internacionals.

La Conferència aprovà una xarxa d'espais naturals protegits, emparada a l'ONU, un dels objectius marcats a la convocatòria del passat mes de febrer. Formalment, per tant, va ser un èxit, però la discrepància dels països més directament afectats -per manca de finançament- fa que moltes d'organitzacions ecologistes, com Greenpeace, o el mateix Fons Mundial per a la Conservació de la Natura, avisin que la declaració pot quedar en paper banyat si no hi ha una implicació dels "poderosos".

EL PAPER DELS POBLES INDÍGENES

En aquest sentit, en una comunicació paral·lela, la major part de delegacions de països pobres expressaren la falta de solidaritat dels rics. El document final reconeix el paper indispensable de les comunitats indígenes a l'hora de conservar el medi ambient, però poc o res s'hi diu sobre com pagar aquest servei. Com a anècdota, les comunitats indígenes aspiraven que la Conferència reconegués els drets a la seva propietat intel·lectual sobre els remeis curatius ancestrals.

En qualsevol cas, la declaració sí que recull la necessitat d'avaluar les causes de l'empobriment de la riquesa biològica de la Terra -es calcula que cada any desapareixen devers 60.000 espècies- la qual cosa farà necessari establir uns indicadors sobre sostenibilitat que no es definiren a Kuala Lumpur. Aquest va ser, justament, un dels punts de divergència entre els països rics, ja que Europa apostava per la seva creació. Curiosa va ser, per exemple, la crítica de la comissària europea de Medi Ambient, Margot Wallstrom, als Estats Units: "Ara que els Estats Units -digué- cerquen vida a Mart, és interessant que ens assegurem que en el futur hi continuï havent vida aquí, per si un cas els marcians es decideixen, qualque dia, visitar-nos".

d'espais protegits terrestres, però ha fracassat rotundament pel que fa a la protecció de zones marítimes i costeres. La superfície de la mar protegida no supera el 0,5%, davant l'11% de la terrestre.

Aquest serà un dels temes a estudiar, sobretot pel que fa a la seva relació amb les illes, a un fòrum internacional que se celebrarà enguany mateix a les Canàries, finançat per aquesta comunitat autònoma. A aquest fòrum se'l considera clau per a la preservació dels ecosistemes oceànics i de les zones costaneres.

Fòrum 2004, diàleg i contradiccions

Gea

El Fòrum de Barcelona ha rebut el suport i la crítica, a parts iguals, de les principals organitzacions mediambientalistes. La raó és tant l'aposta per ser un punt d'encontre entre cultures com per haver posat en pràctica uns projectes urbanístics que es contradueixen amb l'esperit de l'organització.

El Fòrum 2004 de Barcelona és una proposta lúdica que pretén ser un encontre entre cultures d'abast mundial. Així ho han entès les múltiples entitats que hi col·laboren. Les exposicions i cicles de conferència posaran a l'abast dels assistents un coneixement prou explícit sobre la realitat actual del món, amb tots els seus conflictes socials i ètnics. També sobre qüestions mediambientals. Així, per exemple, l'exposició "Habitar el món", la més gran de totes, planteja les relacions entre l'espai i l'ésser humà i constitueix una crida d'atenció sobre el debatut tema de la sostenibilitat.

Aquesta exposició, el comissari de la qual ha estat Ramon Folch, podrà ser visitada, com la resta del Fòrum fins el 26 de setembre. La seva tesi són els límits del planeta, uns límits que de cada vegada són més a prop i que enfronten els països rics amb els pobres. L'exposició, doncs, proposa noves pautes de comportament que tinguin en compte la importància dels ecosistemes naturals i la necessitat imperiosa d'organitzar el món amb criteris més racionals que no els actuals.

Es tracta en definitiva de reunir en diverses exposicions l'ampli ventall de visions d'un món sotmès a múltiples pressions, una de les quals és la urbana. Una qüestió que, justament, ha motivat la proposta d'un sector de veïns i ONG que consideren que el Fòrum és, sobretot, una gran especulació urbana sobre la costa de Barcelona o, més concretament, sobre Sant Adrià del Bessòs.

Aquesta contradicció, no obstant això, sembla haver estat assumida pels organitzadors i molt concretament per les institucions polítiques que avalen el Fòrum. Si més no, tant el batle de Barcelona, Joan Clos, com el president de la Generalitat, Pasqual Maragall, declararen a la premsa que era "fantàstic" que hi hagués grups que es manifestaven en contra del Fòrum.

"SA NOSTRA" publica l'anàlisi sobre l'Estat del Medi Ambient a les Balears corresponent al bienni 2000-2001

GEA

Amb l'edició de l'Estat del Medi Ambient. Illes Balears, 2000-2001, una vegada més la Fundació "SA NOSTRA" i la Societat d'Història Natural de les Balears presenten el recull de les dades de les principals variables ambientals, corresponents en aquesta ocasió al període 2000-2001, amb la intenció de portar a la reflexió i que siguin d'utilitat màxima com a document amb vista a implementar mesures que redueixin la pressió que exercim sobre el medi, un objectiu que és expressat en la mateixa presentació del treball.

En aquesta ocasió s'han incorporat nous capítols sobre medi marí, energia, agricultura ecològica i educació ambiental que ens ajuden a obtenir una visió més completa de la situació ambiental de les Illes durant el període analitzat.

El balanç que ofereix l'estudi respecte d'alguns dels factors inclosos és ben positiu, com ara la situació del medi atmosfèric, la superfície afectada per figures de protecció, l'agricultura ecologia i l'educació ambiental.

Malauradament d'altres com són ara la situació de l'energia, els residus, les reserves d'aigua, el transport o l'ordenació del territori no reflecteixen cap millora

respecte del bienni anterior. L'estudi es fa també ressò de les repercussions que sobre el medi natural tengué el temporal que afectà les Balears el novembre del 2001

Quant al medi atmosfèric, s'hi afirma que la qualitat de l'aire va ser bona i que només la concentració de partícules en suspensió presentà valors relativament elevats. Pel que fa als espais naturals protegits, durant el 2000-2001 es declararen dos parcs naturals (Llevant i s'Albufereta) i un monument natural (ses Fonts Ufanes). La situació de l'agricultura ecològica, per la seva banda, considera l'estudi, millorà amb un increment en el nombre d'operadors i de la superfície inscrita al CBPAE. Pel que fa a l'educació ambiental, es redactà l'*Informe diagnòstic de l'educació ambiental a les Illes Balears* i s'avançà en la redacció de l'*Estratègia balear de l'educació ambiental*, tal com destaquen els especialistes de "SA NOSTRA".

Sobre l'energia s'informa ja a la mateixa presentació que "el consum energètic, en el quinquenni 1997-2001, es va incrementar més d'un 30%; la producció de residus en massa el 2001, a Mallorca s'incrementà un 7,5% respecte del 1999, a Menorca el 20,3%, a Eivissa el 4,4% i a Formentera el 3,6%".

En parlar de les reserves d'aigua l'Informe esmenta

que "tot i que - durant aquest període hi hagué unitats hidrogeològiques en què augmentaren els nivells piezomètrics, en general la tendència fou negativa". Pel que fa al transport, cal destacar l'augment de la intensitat mitjana diària (IMD) a la majoria de carreteres de Balears; el 2001, la tendència a l'alça de les matriculacions i ràtio de vehicles per cada mil habitants arribà a 877,27, xifra molt superior a la mitjana estatal.

Un altre paràmetre tractat és l'ordenació del territori, un aspecte que mereix una atenció especial per la repercussió que té sobre altres aspectes ambientals. L'índex de pressió territorial, tengué -s'hi assenyala- el seu valor més alt a Mallorca, seguit de Formentera, Eivissa i Menorca. Aquest índex, a partir del 1998 i fins al 2002 experimentà un increment sostingut.

En definitiva, totes les variables són ben documentades i presentades i conviden a la reflexió sobre els motius i possibles correccions de les mateixes per "avançar cap a l'horitzó de la sostenibilitat".

Tota l'oferta d'educació ambiental actualitzada

La Direcció General de Caça, Protecció d'Especies i Educació Ambiental de la Conselleria de Medi Ambient ha presentat la nova edició de la *Guia de Recursos d'Educació Ambiental* en la seva edició 2004. Es tracta d'una actualització de l'oferta per al present exercici.

Inclou tot el conjunt de recursos educatius (materials, equipaments, campanyes, etc.) que la Conselleria posa a la disposició dels usuaris per ajudar a descobrir i estimar el medi ambient, a esbrinar les realitats insulars i per fer-los conèixer possibles solucions als problemes ambientals. La Guia descriu els principals equipaments existents i els itineraris que són a la disposició dels educadors de les Illes.

Segons indica el conseller de Medi Ambient a la seva mateixa presentació

"es una eina educativa, un instrument pedagògic que mitjançant tota una sèrie de recursos formatius pretén acostar els lectors a la nostra realitat ambiental i al mateix temps aspira a introduir-los en l'estudi sobre l'origen i destí final dels recursos que utilitzam, per tal de desenvolupar una consciència solidària i responsable amb relació al nostre entorn".

Aquest recull va dirigit a mestres i públic en general amb el convenciment que és al sistema educatiu on s'ha de fer més incidència com a instrument més eficaç per introduir els joves en uns processos de coneixement i estima dels valors propis de les societats adultes, entre els quals s'hi compta el respecte per l'entorn natural.

L'altra Eivissa

Gea

El Grup d'Estudis de la Naturalesa d'Eivissa ha presentat recentment el volum titulat Es Amunts d'Eivissa. Vida, cultura i paisatge. L'obra constitueix una visió completa d'aquesta emblemàtica zona de l'illa pitiusa i ha estat publicada amb el patrocini de "SA NOSTRA" a través de la seva fundació. També ha rebut el suport dels ajuntaments de Sant Joan de la Labritja i de Sant Antoni de Portmany.

A Eivissa, paradigma de la transformació, ha de ser possible també la conservació íntegra i s'ha de saber aprofitar el turisme que ha canviat paratge i paisatge interior per trobar en el futur llocs com es Amunts; amb aquest pretext s'ha fet aquesta rigorosa obra que presenta la zona des de tots els seus caires i dona una esperança que encara és possible la preservació.

El llibre es divideix en diferents capítols i a partir de la introducció feta per l'historiador Antoni Ferrer es fa un repàs exhaustiu pels diferents aspectes de tot el tram de litoral que va des de cala Salada fins a cala Sant Vicent, més de catorze mil hectàrees que reuneixen els valors més profunds dels eivissenes, per donar-ne una visió integral i integradora. Han participat en la seva redacció historiadors, biòlegs, naturistes, geògrafs i geòlegs per "mirar" des de totes les possibles perspectives un lloc que es mostra com a exemple de l'harmonia que hauria de ser norma en la relació de l'home i la natura.

Així, l'obra comença amb un apartat dedicat al Territori i la gent, amb un capítol sobre la geologia del lloc, que ha fet Xavier Guasch i Luis A. Tostón. Per saber, s'hi diu al títol, com estan fets? A continuació se'ns presenta la geografia física del lloc, en un apartat del geògraf Josep Antoni Prats, qui col·labora també, juntament amb la naturista Neus Prat, en l'apartat dedicat a la geografia humana.

Els capítols dedicats a Hàbitats i biodiversitat inclouen les aproximacions del biòleg Joan Carles Palerm que estudia la història natural en el passat; mentre que la vegetació és descrita per Cristòfol Guerau i la fauna pel biòleg Joan Carles Palerm i el naturalista Esteva Cardona.

En un tercer apartat del llibre s'inclouen diferents aspectes que ens atraquen a l'etnografia i que han estat a càrrec de l'antro-

Es Amunts d'Eivissa. Vida, cultura i paisatge d.a. Coordinació a càrrec de Marià Mari. Editat pel grup d'Estudis de la Naturalesa (GEN-GOB Eivissa) Abril 2004.

pòloga Lina Sansano que presenta tant els costums com l'organització familiar i social del lloc, l'accés als recursos naturals (ai-

gua) o el calendari anual, per citar alguns dels aspectes tractats. Per últim, l'obra dedica un apartat de Marià Mari i Lina Torres a l'Alternativa, l'impacte que l'home ha produït a's Amunts, on els autors es plantegen el present i futur d'aquest lloc emblemàtic.

Tal com s'explica a la mateixa presentació que fa del volum el Grup d'Estudis de la Naturalesa (GEN-GOB Eivissa), es Amunts no és tan sols una part del territori eivissenc, no és tampoc només l'hàbitat d'un gran nombre d'espècies animals i vegetals, sinó que és la constatació d'una manera de viure i d'entendre la vida. Un lloc on el camp encara manté certa activitat i disposa d'unes expectatives de futur i on les explotacions turístiques han sabut respectar l'entorn i on ara s'hi vol implantar un turisme ecològic, respectuós amb el medi. Uns valors que amb la publicació del llibre es volen reflectir, donar a conèixer com a primera passa cap a la seva conservació definitiva perquè, i aquesta és la conclusió a les pàgines finals del volum, aquesta serà la seva millor publicitat ja que la conservació i potenciació d'es Amunts serà sempre la seva millor promoció social, turística i econòmica.

Natura i ciutat: realitats inseparables

El Centre de Cultura "SA NOSTRA" ha acollit durant el mes de maig l'exposició de la 3a Biennal Europea de Paisatge de Barcelona: "Només amb natura".

La mostra, organitzada per la Fundació "SA NOSTRA", juntament amb el Col·legi d'Arquitectes de les Illes Balears i la Societat d'Història Natural de les Balears, i que s'ha pogut veure fins dia 4 de juny està estructurada en dues parts: la primera consta d'una projecció dels aproximadament 400 projectes d'aquesta 3a Biennal, mentre que la segona recull els 14 finalistes i premiats d'arreu d'Europa.

A través de l'exposició hem vist les noves tendències en el disseny paisatgístic tant a espais urbans com a aquells d'influència urbana, així com la integració de variables ambientals en els dissenys paisatgístics més actuals.

Paral·lelament hi ha hagut un cicle de conferències que ha comptat amb les dissertacions de Fernando Parra, doctor en biologia, directiu de Greenpeace-Espanya i membre del Consell Espanyol de Programa MAB/UNESCO, qui parlà del binomi natura-ciutat. Altres intervencions han estat les d'Alfred Fernández de la Reguera, professor de

projectes de la Graduació Superior de Paisatge de la UPC o la d'Helena Barrancó, actualment presidenta de l'Associació Catalana de Ciències Ambientals que clougué el cicle amb la conferència "El metabolisme urbà" que tracta sobre l'ecologia urbana, discipli-

na que estudia els processos i els fluxos que mantenen el metabolisme de les ciutats: l'entrada d'energia i de materials i el seu reciclatge.

"Natura i ciutat" és una proposta que ha pretès trobar la manera de pensar una ciutat amb capacitat de retorn del seu consum en forma de difusió d'informació de qualitat, encara que sigui per justificar la possibilitat d'un futur menys agressiu i més sostenible.

Una societat "ecologitzada"

Dins la Col·lecció Quaderns d'Història Contemporània de les Balears que edita Documenta Balear, amb col·laboració amb "Sa Nostra", Miquel Rayó ha estat l'encarregat de redactar L'ecologisme a les Balears. El volum és un repàs succint i rigorós del moviment ecologista a les Illes, la comunitat on les veus que defensen la natura i el territori tenen més pes de tot l'Estat espanyol, com ho demostra el fet que les notícies que sobre la medi ambient presents a la premsa siguin molt més freqüents que a la resta del territori nacional i ocupin les planes d'informació general i no les de "societat".

Certament, el desenvolupament turístic viscut per les Illes Balears en els darrers dècennis ha tengut uns efectes considerables sobre el medi ambient i ha generat respostes diverses des de la societat civil i, en particular, l'aparició d'un moviment ecologista de dimensions molt notables de manera que avui podem dir que la societat balear està "ecologitzada".

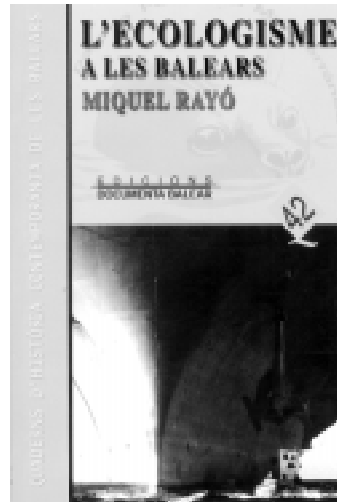
Rayó comença l'anàlisi tot fent esment dels principals científics balears a partir del segle XVIII, els primers que de forma tímida emmarcaren la seva feina i curiositat dins la Societat d'Amics del País i s'interessaren per la natura.

L'autor descriu breument l'aparició de les primeres associacions científiques i culturals de la segona meitat del segle XX que catapultaren el desenvolupament de la ciència i en algun cas de la feina proteccionista en les dècades posteriors: l'aparició la Societat d'Història Natural de les Bale-

ars, l'efímer Centro de Estudios Ornitológicos o el paper que va tenir l'OCB en els primers passos del proteccionisme a les Balears, fins al que pot ser considerat un dels pilars en aquest moviment les Illes, el Grup d'Ornitologia Balear que des de la seva aparició el 1973 ha estat pràcticament la veu dels ecologistes de Balears. La fundació del GOB Menorca i de l'Institut Menorquí d'Estudis són altres dos dels pilars que han estat molt importants en aquesta gestació, per completar el panorama amb Eivissa i l'aparició i consolidació del GEN i posteriorment del GEN-GOB.

En un altre apartat es refereix a l'Institut d'Estudis Ecològics o a la irrupció dels col·lectius llibertaris: l'ocupació de sa Dragonera, o a l'aparició d'ARCA i altres associacions; tots ells moviments variats però que han aportat el seu granet d'arena a la situació actual.

En aquest repàs l'autor analitza també

l'entrada del territori en el debat polític i es refereix a que l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears on ja es recollí, encara que de forma ambigua, la preocupació social pels temes ambientals. L'aprovació de successives lleis que s'han dictat per protegir el medi ambient, moltes vegades provocades per forts moviments ciutadans, o l'entrada a l'escena de l'ecologisme polític són altres dels aspectes tractats.

Rayó descriu les principals temes i àmbits de preocupació ecologista a les Balears en diferents

apartats com són ara la biodiversitat, el territori, l'energia, el transports, els residus, l'aigua o la globalització i completa la seva anàlisi amb un repàs a l'actualitat més recent de l'ecologisme amb la seva relació amb la política activa (Jaume Matas, ministre de Medi Ambient, i l'entrada d'Els Verds a l'escenari polític amb el Pacte de Progrés, etc.).

Per acabar l'autor inclou un apèndix on transcriu una selecció dels que l'autor ha considerat els principals documents que ha ofert la nostra història, com ara les declaracions sobre l'ocupació de sa Dragonera d'Eduardo Merigó, director General de Medi Ambient del Ministeri d'Obres Públiques el 1977, o el més recent Manifest de la Plataforma per la Democràcia i la Globalització Social, llegit en la manifestació del dia 25 de maig de 2002 a Palma.

Odón de Buen: compromís amb la ciència

Les memòries autobiogràfiques d'Odón de Buen, qui fora el pare de l'oceanografia espanyola, lliurepensador i demòcrata republicà, han estat publicades seixanta anys després de la seva mort. A Mallorca varen ser presentades per la Societat d'Història Natural de les Balears; Pere Oliver i Joan March foren els encarregats de glossar la vida d'aquest científic. L'acte tengué lloc a la Casa de Cultura aquest passat mes d'abril.

Odón de Buen (Zuera 1863 - Mèxic 1945) pot ser considerat un dels grans naturalistes espanyols del segle XX. Evolu-

cionista convençut, va ser el fundador del Laboratori de Portopí, de l'Institut Espanyol d'Oceanografia i catequètic de ciències naturals a Barcelona i Madrid.

Les seves conviccions polítiques varen fer que fos empresonat l'any 1936. Va haver d'exiliar-se a Mèxic on escriví aquestes memòries entre l'estiu del 1940 i la tardor del 1941. L'encarregada de la transcripció del manuscrit original ha corregut a càrrec de Maria del Carmen de Bien López de

Heredia i l'obra ha estat publicada per l'Editor IFC i l'Ajuntament de Zuera dins la seva Col·lecció Estudios el 2003

Són pàgines plenes d'història i d'històries, el testimoniatge no només del seu temps sinó també de la seva activitat professional i política. Es tracta d'un relat farcit d'èxits i contrarietats, construït a partir del compromís amb la ciència de les profunditats marines, però també amb la llibertat.

Odón de Buen va revolucionar la docència universitària espanyola i va contribuir a la caiguda d'un sistema caduc i desfasat en benefici d'un ensenyament basat en l'experiència pràctica. En la seva prosa senzilla, tot i que rica en matisos literaris hi moltes reflexions sobre els seus viatges i sobre la política de l'època.

Ses Feixes, portals de natura

Ses Feixes constitueixen la segona zona humida en importància d'Eivissa (després de ses Salines), amb unes característiques que les fan molt especials. Es tracta d'una àmplia àrea d'aiguamoll amb aigües dolces i semisalobres que, juntament amb les zones de conreu, pastura, salicornar i canyís, proporciona una gran varietat d'ambients que es reflecteix en una gran diversitat de fauna i flora. Hi trobam extensions de salicornars als aiguamolls i àrees més properes a la mar, prats de joncs que dominen feixes abandonades i canyissars que segueixen els canals i sèquies i que també ha colonitzat feixes abandonades, especialment les perifèriques. A més a més, les seves característiques i algunes de les espècies que hi habiten no es troben a cap altre lloc de les Pitiüses.

La major part de la zona humida va ser canalitzada pels àrabs, que establiren un sistema de reguiu únic en el món de l'època, basat en el rec per capilaritat. Així, els canals, d'entre un metre i mig i tres metres d'amplada aproximadament, delimiten petites parcel·les de terra, anomenades feixes, de forma rectangular i grandària variable. Els canals situats als costats més llargs de la feixa estaven comunicats, cada pocs metres, per uns canals subterranis anomenats fibres, a devers 40 o 50 cm de fondària, pels quals circulava l'aigua. La part superior de les fibres era d'un material porós que deixava passar l'aigua (normalment branques de pi). D'aquesta manera, amb l'ús de comportes es podia regular el nivell d'aigua als canals i per tant, també per capilaritat, a la feixa. Aquest sistema de rec de baix cap a dalt permetia fins fa unes dècades la producció de verdures i altres productes de reguiu com remolatxa i moniato.

valor incalculable. De l'enginyós sistema àrab de reguiu encara podem trobar els canals i les mateixes feixes. La solució adoptada pels nostres avantpassats per tal d'aprofitar un recurs tan escàs i vital com és l'aigua a un sistema mediterrani mereix un reconeixement especial per tal que no quedi en l'oblit.

A aquest sistema les parcel·les no es delimitaven amb cap tipus de tancament (les sèquies i canals complien aquesta funció), l'entrada a cada feixa es feia per un lloc en concret on es construïa un portal de morfologia molt característica, amb un reixat de fusta com a porta. D'aquests elements arquitectònics, anomenats portals de feixa, se'n conserven molt pocs en bon estat i no es coneixen a cap altre espai de l'illa, sent únics al món. Els portals de

L'aportació d'aigua l'ha feta sempre es Gorg, un naixement immediat d'affluència contínua, i la sèquia Llanera, torrent que travessant el Pla de Vila aportava principalment l'aigua de pluja. Actualment l'aigua d'es Gorg es fa servir pel subministrament d'aigua a la ciutat. L'altra entrada d'aigua dolça a ses Feixes són diferents punts de surgència als mateixos canals. Per altra banda, la part més propera a la mar rebia l'entrada d'aigua marina establint-se una mena de gradient de salinitat. La sobreexplotació de l'aigua a les rodalies d'Eivissa provoca la salinització dels pous de la zona i l'increment de l'àrea salobre en detriment de les espècies i comunitats d'aigües dolces i semisalobres.

VALORS CULTURALS

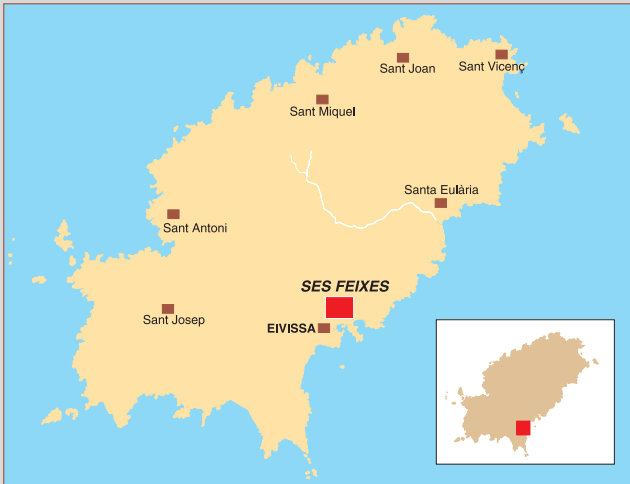
Ses Feixes no tenen únicament un elevat valor com a espai natural, sinó que a més a més, suposen un llegat històric de

feixa constitueixen un valor cultural molt considerable, són elements arquitectònics de senzilla bellesa i total integració al medi que suposen un interessant llegat històric i cultural. A la seva singularitat i la senzilla del disseny, els experts reconeixen l'empremta dels estils arquitectònics més primitius de les Pitiüses.

Bona part dels valors culturals de ses Feixes (i dels naturals) són fruit de l'ús agrícola que se n'ha fet durant segles. Els canals són la infraestructura bàsica d'aquest sector, però també les fibres. Els canals, que s'han de mantenir en bones condicions, són també una bona mostra del patrimoni etnològic del lloc.

Bé d'Interès Cultural

Ses Feixes (Eivissa)

Situació:

Ses Feixes d'Eivissa són una petita zona humida, molt propera a la ciutat d'Eivissa

Descripció:

Molt modificada per part de l'home des de molt antic i coneguda en el passat per la seva productivitat agrícola, ja en èpoques de dominació musulmana ses Feixes eren utilitzades com a horta per proveir els ciutadans de la capital de l'illa. Malauradament, malgrat tenir uns grans valors naturals, històrics, etnològics i arquitectònics és una zona molt alterada i que ha vist com era sepultada sota el ciment gran part del seu aiguamoll. De fet, és la zona humida pitüsa amb més problemàtica.

L'indret ha estat originàriament dividit en tres parts (si bé a l'actualitat és fragmentat). Dues d'elles (Prat de Vila i Prat de ses Monges) es mantenen tot i que en diferents estats de conservació. L'altra, es Prat, ha estat urbanitzada.

El Prat de Vila és la part més propera a la ciutat.

La part més llunyana, el Prat de ses Monges, arriba fins a la platja de Talamanca.

La tercera part, el Prat, àrea d'aiguamolls paral·lela a la costa, en el passat tenia una llargària de 1.300 metres, amb una amplitud que oscil·lava entre els 50 i 100 metres.

Conservació:

Malgrat els seus valors la degradació de ses Feixes és evident. El Grup d'Estudis de la Naturalesa (GEN-GOB Eivissa) va iniciar el 1996 una campanya per aconseguir la modificació puntual dels sectors del PGOU que afecten a ses Feixes, per tal de garantir el futur de la zona.

L'any 2003, el Consell Insular d'Eivissa i Formentera en sessió ordinària celebrada el dia 29 d'abril aprovà la declaració com a Bé d'Interès Cultural amb la tipologia de lloc d'interès etnològic de ses Feixes des prat de Vila i des prat de ses Monges.

Els efectes d'aquesta declaració són els que genèricament estableix la Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears i les intervencions a la zona delimitada necessiten de llavors ençà l'autorització de la Comissió de Patrimoni d'Eivissa i Formentera mentre no s'aprovi definitivament el corresponent pla especial de protecció, de conformitat amb el que exposa l'article 36 de l'esmentada llei.

Actuacions:

Arran de la campanya realitzada pel GEN-GOB i amb el suport de diferents col·lectius (IEE, TEHP, partits polítics,...), es va aconseguir la reclassificació urbanística del sector 7 (al Prat de ses Monges). Actualment aquest sector es considera rústic.

L'Ajuntament inicià un profund i ambiciós estudi d'ordenació de l'àrea de ses Feixes de Talamanca. L'anterior administració va triar la possibilitat de donar un ús residencial dispers a la zona. No es permet la construcció d'establiments turístics i s'hi limita tota nova construcció a habitatges unifamiliars. Els canals actuals haurien de respectar-se en tots els casos. Es recomana a l'estudi determinar fortes restriccions en dimensió i tipologia de les edificacions. L'Ajuntament va desenvolupar inicialment aquesta proposta amb una nova normativa de modificació puntual del seu PGOU. A aquesta normativa permetia la construcció d'un habitatge per feixa (si no estava ja construït). En els darrers anys s'hi ha dut a terme diferents campanyes de neteja i recuperació.

Espècies més importants:

Vegetació: Canyissars, saladars, vegetació aquàtica, comunitats freatòfiles d'aigües dolces i restes de vegetació dunar.

Palustres: de la classe Phragmito-Magnocarietea. En general canyís (*Phragmites australis*) molt desenvolupat al Prat de Vila i a la part nord-est del Prat de ses Monges. Comunitats gairebé monoespecífiques, si bé podem trobar també *Cladium mariscus*, *Galium palustre*, *Samolus valerandi*. Fins no fa gaire temps també hi havia formacions de bova (*Tipha angustifolia*) als canals.

Saladars: Salicornietea (salicorniars) i *Junceteta maritimi* (prats de joncs), dominants a la zona, molt importants al Prat de ses Monges.

Salicorniars (*Salicornietum fruticosae*), amb domini de salicornies o salseres (*Salicornia fruticosa*).

Jonqueres: dominades pels joncs (*Juncus maritimus* i *J. acutus*). **Comunitats fratòfiles d'aigües dolces:** formacions de vegetació herbàcia sobre terrenys on el nivell freàtic d'aigua dolça és molt prop de la superfície. Les espècies més característiques són *Agrostis stolonifera*, *Brachipodium phoenicooides*, *Rubia pelegrina*, *Plantago major*, *Dorycnium rectum*, *Equisetum ramosissimum*, *Scrophularia auriculata*, *Calistegia sepium*, *Apium graveolens* i *Trifolium fragireum* entre d'altres.

Comunitats aquàtiques d'aigües dolces i d'aigües salines: Encara es poden trobar els herbassars subaquàtics d'aigües salabroses de la comunitat *Ruppion maritimae*.

Comunitats de dunes: a la platja de Talamanca hi ha restes de la vegetació dunar, d'estadis degradats de l'associació *Salsola Kali - Cakiletum maritimae* que formen tan sols una petita línia molt estreta i degradada. Encara hi ha *Elymus farctus*, *Salsola kali*, *Cakile maritima* i *Sporobolus pungens* entre d'altres, distribuïdes en petites taques.

Fauna:

Invertebrats: destaquen els coleòpters: espècies endèmiques de Balears com *Pachichila subblunata*, *Stenosis intricata* i de les Pitiüses, com *Asida ludovici*, *Pimelia elevata* i *Philan mediterraneus*.

Vertebrats: s'han registrat 141 espècies d'aus, de les quals 14 hi nien. Ses Feixes són una important àrea d'hivernada i migració. Destaquen els ocells de canyar i els ràllids.

Un altre grup important és el de les rates pinyades de les que s'han citat 7 espècies dels gèneres. Un altre mamífer destacat és el rat grill (*Crocidura rusula*), endèmic de les Pitiüses.

Entre els rèptils hi trobem els dos gecònids que hi viuen a Eivissa, el dragó (*Tarentola mauritanica*) i el dragonet (*Hemidactylus turcicus*), així com la sargantana (*Podarcis pityusensis*). La granota (*Rana perezi*) és abundant als canals on fins fa poc era comú el calàpet.

Serveis i direccions d'interès:

Grup d'Estudis de la Naturalesa (GEN-GOB Eivissa)
C/ Major, 20, 07800 Palma - Tel: 971 390674
gen@gengob.org - <http://www.gengob.org>

"SA
NOS
TRA"

CAIXA DE BALEARS

Fundació
"SA NOSTRA"